



ДА ИЗГРАДИМ ЕВРОПА ЗА И СЪС ДЕЦАТА



Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето



COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

**Насоки на Комитета
на министрите
на Съвета на Европа за
правосъдие, съобразено
с интересите на детето**

*приети от Комитета на министрите
на Съвета на Европа
на 17 ноември 2010 г.
и обяснителен меморандум*

Програма на Съвета на Европа
„Да изградим Европа за и със децата“

www.coe.int/children

Английска версия:
Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice

ISBN 978-92-871-7274-7

Възпроизвеждането на части от настоящата публикация е разрешено при условие, че се посочват пълното заглавие и източникът, а именно Съветът на Европа. Ако те са предназначени да се използват за търговски цели или за превод на един от неофициалните езици на Съвета на Европа, моля свържете се с publishing@coe.int.

Програмата на Съвета на Европа „Да изградим Европа за и със децата“ е създадена с цел да се гарантират и насърчат правата на децата и да защити децата от всякакви форми на насилие.

www.coe.int/children

Дизайн на корицата и оформление: Отдел „Изготвяне на документи и публикации“ (SPDP), Съвет на Европа
Илюстрации: Eric Puybaret

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg Cedex
France
<http://book.coe.int>
ISBN 978-92-871-7575-5

Publications Office of the European Union
2 rue Mercier
L-2985, Luxembourg
Luxembourg
<http://bookshop.europa.eu>
ISBN 978-92-79-27688-0
DS-31-12-365-BG-N

© Council of Europe / European Union, 2013

Съдържание

Предговор	7
-----------------	---

Първа част – Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето	11
---	-----------

Преамбюл	13
----------------	----

I. Обхват и цел	16
-----------------------	----

II. Определения	17
-----------------------	----

III. Основни принципи	17
-----------------------------	----

A. Участие	18
------------------	----

B. Висши интереси на детето	18
-----------------------------------	----

B. Достойнство	19
----------------------	----

Г. Защита от дискриминация	19
----------------------------------	----

Д. Върховенство на закона	20
---------------------------------	----

IV. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди, по време на и след съдебното производство	20
--	----

A. Общи елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето	20
--	----

1. Информация и съвети	20
------------------------------	----

2. Защита на личния и семейния живот	22
--	----

3. Безопасност (специални превантивни мерки)	23
--	----

4. Обучение на професионалисти	23
--------------------------------------	----

5. Мултидисциплинарен подход	24
------------------------------------	----

6. Лишаване от свобода	24
------------------------------	----

Б. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди съдебното производство	25
---	----

В. Децата и полицията	26
-----------------------------	----

Г. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, по време на съдебното производство	27
1. Достъп до съд и до съдебен процес	27
2. Правни консултации и представителство	28
3. Право на изслушване и на изразяване на мнение	29
4. Избягване на неоснователно забавяне	29
5. Организация на производството, среда и език, подходящи за детето	30
6. Показания/изявления на деца	31
Д. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, след съдебното производство	33
V. Насърчаване на други дейности, съобразени с интересите на детето	34
VI. Мониторинг и оценка	36
Втора част – Обяснителен меморандум	37
Общи бележки	39
Защо е необходим нов инструмент?	39
Контекст	40
Работен метод	40
Процес на изготвяне	41
Консултации със заинтересованите страни	42
Консултации с деца и млади хора	42
Структура и съдържание	44
Въведение	47
Обяснителен меморандум	51
Преамбюл	51
I. Обхват и цел	51
II. Определения	51
III. Основни принципи	52

А. Участие	52
Б. Висши интереси на детето	55
В. Достойнство	57
Г. Защита от дискриминация	58
Д. Върховенство на закона	58
IV. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди, по време на и след съдебното производство	60
А. Общи елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето	60
1. Информация и съвети	60
2. Защита на личния и семейния живот	63
3. Безопасност (специални превантивни мерки)	67
4. Обучение на професионалисти	67
5. Мултидисциплинарен подход	68
6. Лишаване от свобода	69
Б. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди съдебното производство	72
В. Децата и полицията	74
Г. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, по време на съдебното производство	76
1. Достъп до съд и до съдебен процес	77
2. Правни консултации и представителство	80
3. Право на изслушване и на изразяване на мнение	82
4. Избягване на неоснователно забавяне	86
5. Организация на производството, среда и език, подходящи за детето	88
6. Показания/изявления на деца	91
Д. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, след съдебното производство	94
V. Насърчаване на други дейности, съобразени с интересите на детето	97
VI. Мониторинг и оценка	99

Предговор

*Не върви пред мен, може да не те последвам.
Не върви зад мен, може да не те водя.
Върви до мен и ми бъди приятел.*

Приписвано на Албер Камю

Развод, осиновяване, миграция, насилие. В наши дни всяко дете би могло да влезе в допир със съдебната система, по един или друг начин. За много деца това е доста неприятно изживяване, макар че би могло и следва да бъде иначе, и голям брой препятствия и източници на ненужни тревоги да бъдат преодолені. Независимо, че на международно и европейско равнище успешно бяха установени някои основни принципи, не може да се твърди, че правораздаването винаги е съобразено с интересите на децата и младите хора. В пряк отговор на широко допитване, инициатирано от Съвета на Европа, децата и младите хора съобщават, че като цяло нямат доверие в системата и посочват множество недостатъци, като например всяващата страх обстановка, липсата на подходящи за възрастта им информация и обяснения, слабия подход спрямо семейството, както и прекалено дългите или, обратно, прекалено кратките съдебни производства.

Съветът на Европа прие насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, по-специално за да гарантира, че правораздаването винаги ще е настроено приятелски към децата, без значение кои са те или какво са извършили. Имайки предвид, че приятел е този, който се отнася добре с теб, който ти вярва и на когото можеш да се довериш, който те изслушва и когото можеш да изслушаш, който те разбира и когото можеш да разбереш, и в същото време истинският приятел има смелостта да ти каже, когато грешиш, и е до теб, за да ти помогне да намериш решение, правосъдната система, съобразена с интересите на детето, следва да се стреми да отрази тези идеали.

Правосъдната система, съобразена с интересите на детето, не трябва да „върви“ пред децата и не трябва да ги изоставя

Тя се отнася към децата с достойнство, уважение, грижа и справедливост. Тя е достъпна, разбираема и надеждна. Тя изслушва децата, възприема сериозно техните възгледи и гарантира, че интересите на онези от тях, които не могат да изразят мнението си (например бебетата) са също защитени. Тя приспособява темпото си към това на децата: тя не е нито експедитивна, нито проточена във времето, но е достатъчно бърза. Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, целят да осигурят всичко това, да гарантират, че всички деца ще имат подходящ достъп до правосъдната система и ще бъдат третирани от нея по почтителен и съответстващ начин.

Добронамереното и приятелското отношение към децата спомага за тяхната закрила

Многократни разпити, всяващи страх атмосфера и процедури, дискриминация: изобилие от такива практики задълбочават болката и травмирането на децата, които вече може да са дестабилизирани и да се нуждаят от закрила. Системата на правосъдието, съобразено с интересите на детето, предоставя облекчение и правна защита; тя не причинява допълнителна болка и страдания и не нарушава правата на децата. Преди всичко, децата на възраст от 0 до 17 години — били те страна в производството, жертви, свидетели или правонарушители — следва да се възползват от подхода, поставящ децата на първо място. Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, са разработени, за да защитят децата и младите хора срещу вторичното им виктимизиране от правосъдната система, особено чрез поощряването на цялостен подход към детето, основан на съгласувани мултидисциплинарни работни методи.

Ако правосъдната система, съобразена с интересите на детето, не „върви“ пред децата, то тя не „върви“ и зад тях

Европа е била свидетел на съдебни грешки с трагични последствия, при които бе отдадено несъответстващо значение на възгледите на децата, в ущърб на правата на други страни или собствените висши интереси на децата. В такива случаи, „по-доброто“ се превърна във враг на доброто. Както децата и младите хора сами заявяват, правосъдието,

съобразено с интересите на детето, не трябва да е прекалено „приятелски“ настроено към децата или прекалено покровителстващо. Нито трябва да оставя децата сами с отговорността да вземат решения вместо възрастните. Съобразената с интересите на детето система защитава младите хора от страдания, гарантира им място и възможност за изразяване на мнение, отдава нужното внимание и тълкуване на техните думи, без да застрашава надеждността на правораздаването или висшите интереси на детето. Тя е съобразена с възрастта, пригодена е към нуждите на децата и гарантира индивидуален подход към тях, без да ги заклеява или да им поставя етикети. Правосъдието, съобразеното с интересите на детето, насърчава функционирането на отговорна система, основаваща се на професионализъм, която гарантира ефективно правораздаване и по този начин вдъхва доверие сред всички страни и участници в производствата.

Правосъдната система, съобразена с интересите на детето, е на страната на децата, като им предлага помощта на компетентни професионалисти

Правосъдните системи в цяла Европа изобилстват от компетентни и загрижени създатели на политики и правни професионалисти — съдии, длъжностни лица в правоприлагащите органи, социални и здравни работници, застъпници на правата на децата, родители и грижещи се за деца лица — готови да получат и обменят насоки, за да подобрят ежедневните си практики във връзка с висшите интереси на децата. Тъй като те имат водеща роля по отношение на правата на децата и могат да доведат до истинска промяна в техния живот, настоящата публикация съдържа — в допълнение към основния текст на насоките — обяснителен меморандум, посочващ примери от съдебната практика на Европейския съд по правата на човека и конкретни модели на добри практики, вдъхновени от и в полза на професионалистите, работещи с деца в системата на правосъдието.

Приемането на насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, е значителна стъпка напред. Задачата обаче ще бъде изпълнена, само ако промените намерят място в практиката. За да се постигне това, от първостепенно значение е на насоките да бъде дадена гласност, да бъдат разпространявани и наблюдавани, и да залягат в основата на създаването на политики на национално равнище. Ключови

международни партньори като например Европейският съюз и УНИЦЕФ, вече са ангажирани в първите стъпки за разпространяване на информация за насоките, както са и голям брой национални участници и гражданското общество, които набират скорост в повишаването на осведомеността относно насоките сред главните заинтересовани страни.

Надявам се, че настоящата публикация ще поощри и ще улесни задачата на възможно най-широк кръг от професионалисти и създатели на политики на национално и местно равнище, които са отговорни за по-доброто адаптиране на правосъдната система към интересите на децата.

Правосъдието следва да е приятел на децата. То не трябва да върви пред тях, понеже те може да не го последват. То не трябва да върви зад тях, понеже те не трябва да са обременени с отговорността да водят. То следва да върви до тях и да бъде техен приятел.

47-те държави — членки на Съвета на Европа приеха насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, като обещание за правосъдие и приятелско отношение към всяко дете. Сега е моментът да се положат всички усилия, за да се спази това обещание.

Maud de Boer Buquicchio
Заместник генерален секретар на
Съвета на Европа



Първа част

Насоки на Комитета на министрите
на Съвета на Европа за правосъдие,
съобразено с интересите на детето

Насоки

*(Приети от Комитета на министрите на 17 ноември 2010 г.,
на 1098-тото заседание на заместник-министрите)*

Преамбюл

Комитетът на министрите,

като има предвид, че целта на Съвета на Европа е да постигне по-голямо сближаване между държавите членки, по-специално чрез приемане на общи правила по правни въпроси;

като взема под внимание необходимостта от гарантиране на ефективно прилагане на съществуващите задължителни общопризнати и европейски стандарти за защита и насърчаване на правата на децата, включващи по-специално:

- Конвенцията на ООН за статута на бежанците от 1951 г.;
- Международния пакт за граждански и политически права от 1966 г.;
- Международния пакт за икономическите, социалните и културните права от 1966 г.;
- Конвенцията на ООН за правата на детето от 1989 г.;
- Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания от 2006 г.;
- Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (1950 г., ETS № 5) (наричана по-долу „ЕКПЧ“);
- Европейската конвенция относно упражняване на правата на децата (1996 г., ETS № 160);
- изменената Европейска социална харта (1996 г., ETS № 163);
- Конвенцията на Съвета на Европа за личните отношения във връзка с децата (2003 г., ETS № 192);

- Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (2007 г., CETS № 201);
- Европейската конвенция за осиновяването на деца (изменена) (2008 г., CETS № 202);

като има предвид, че както е гарантирано от ЕКПЧ и в съответствие със съдебната практика на Европейския съд по правата на човека, правото на всяко лице да има достъп до правосъдие и справедлив съдебен процес — във всичките му аспекти (включващи по-специално правото на информация, правото на изслушване, правото на защита и правото на представителство) — е необходимо в едно демократично общество и важи в еднаква степен и за децата, имайки предвид обаче способността им да формират свои собствени възгледи;

като припомня съответната съдебна практика на Европейския съд по правата на човека, решенията, докладите или други документи на други институции и органи на Съвета на Европа, включително препоръките на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (КПИ), както и изявленията и становищата на Комисаря по правата на човека към Съвета на Европа и различните препоръки на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа;

като отбелязва различните препоръки на Комитета на министрите към държавите членки в областта на правата на децата, включително Препоръка Rec(2003)5 относно мерки за задържане на лица, търсещи убежище, Препоръка Rec(2003)20 относно нови начини за справяне с престъпността сред малолетните и непълнолетните и ролята на правосъдието по отношение на ненавършили пълнолетие лица, Препоръка Rec(2005)5 относно правата на децата, живеещи в домове за настаняване, Препоръка Rec(2006)2 относно европейските правила за затворите, Препоръка CM/Rec(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, и Препоръка CM/Rec(2009)10 относно насоки на политики за интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие;

като припомня Резолюция № 2 относно правосъдието, съобразено с интересите на децата, приета на 28-та конференция на европейските министри на правосъдието (Ланзароте, октомври 2007 г.);

като има предвид значението на опазването на правата на децата посредством инструменти на ООН, като например:

- Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването при непълнолетни лица („Правила от Пекин“, 1985 г.);
- Правилата на ООН за закрила на ненавършили пълнолетие лица, лишени от свобода („Правила от Хавана“, 1990 г.);
- Насоките на ООН за предотвратяване на престъпността сред непълнолетните („Насоки от Рияд“, 1990 г.);
- Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 2005 г.);
- Насоки на генералния секретар на ООН: подход на ООН към правосъдието за деца (2008 г.);
- Насоките на ООН относно подходящото прилагане и условията на алтернативните грижи за деца (2009 г.);
- Принципите, отнасящи се до статута и функционирането на националните институции за защита и насърчаване на правата на човека („Парижки принципи“);

като припомня необходимостта от гарантиране на ефективното прилагане на съществуващите задължителни норми, касаещи правата на децата, без да възпрепятства държавите членки да въвеждат или прилагат по-високи стандарти или по-благоприятни мерки;

като се позовава на програмата на Съвета на Европа „Да изградим Европа за и със децата“;

като признава напредъка на държавите членки в прилагането на правосъдие, съобразено с интересите на детето;

като отбелязва все пак настоящите пречки пред децата в системата на правораздаването, като наред с другото несъществуващото, частичното или условното законно право на достъп до правосъдие, многообразието и сложността на процедурите, и възможната дискриминация на различни основания;

като припомня необходимостта да се предотврати възможното вторично виктимизиране на децата от съдебната система в процедури, които ги включват или засягат;

като призовава държавите членки да проучат съществуващите пропуски и проблеми и да набележат областите, в които могат да се въведат принципите и практиките на правосъдието, съобразено с интересите на детето;

като приема възгледите и мненията, получени от допитванията до деца сред държавите — членки на Съвета на Европа;

като отбелязва, че насоките целят да допринесат за набелязването на практически способи за справяне със съществуващите пропуски в законодателството и практиката;

приема следните насоки, за да служат като практически инструмент на държавите членки в процеса на приспособяване на техните съдебни и несъдебни системи към специфичните права, интереси и нужди на децата, и призовава държавите членки да осигурят широкото им разпространение сред всички органи, които отговарят за правата на децата в областта на правораздаването или по някакъв начин са ангажирани с тях.

I. Обхват и цел

1. Насоките разглеждат въпроса за мястото и ролята на детето, както и неговите възгледи, права и нужди в съдебните производства, както и в алтернативни форми на такива производства.
2. Насоките следва да важат за всички случаи, в които децата, независимо от причините и техния правен статут, могат да влязат в контакт с каквито и да било компетентни органи и служби, участващи в прилагането на наказателното, гражданското и административното право.
3. Насоките целят да гарантират, че във всяко едно такова производство всички права на децата, сред които правото на информация, на представителство, на участие и на защита, се зачитат изцяло и в съответствие с обстоятелствата по случая и с нивото на зрелост и

разбиране на детето. Зачитането на правата на децата не следва да застрашава правата на другите засегнати страни.

II. Определения

За целите на настоящите насоки за правосъдие, съобразено с правата на детето (наричани по-долу „насоките“):

- a. „Дете“ означава всяко лице на възраст под 18 години;
- b. „Родител“ се отнася до лицето(ата), притежаващо(и) родителска отговорност в съответствие с националното законодателство. В случай, че родителят(ите) отсъства(т) или вече не носи(ят) родителска отговорност, това може да бъде настойник или назначен законен представител;
- c. „Правосъдие, съобразено с интересите на детето“ се отнася до системи на правораздаване, които гарантират зачитането и ефективното прилагане на всички права на децата във възможно най-висока степен, имайки предвид описаните по-долу принципи и в съответствие с нивото на зрелост и разбиране на детето и обстоятелствата по случая. По-специално това е правосъдие, което е достъпно, съобразено с възрастта, бързо, прилагащо необходимата грижа, приспособено и насочено към потребностите и правата на детето, зачитащо правата на детето, включително правото на справедлив процес, на участие и разбиране на производството, на зачитане на личния и семейния живот и на лична неприкосновеност и достойнство.

III. Основни принципи

1. Насоките се основават на съществуващите принципи, залегнали в инструментите, посочени в преамбюла, и на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека.
2. Тези принципи са доразвити в разделите по-долу и следва да се прилагат за всички глави от настоящите насоки.

А. Участие

1. Следва да се зачита правото на всички деца да бъдат информирани относно техните права, правото да им се предоставят подходящи начини за достъп до правосъдие и да се допитват до тях и да бъдат изслушвани в съдебните производства, в които те участват или които ги засягат. Това включва отдаването на подобаващо значение на възгледите на децата, като се имат предвид зрелостта и каквито и да било затруднения в общуването, които те могат да имат, с цел тяхното участие да бъде смислено.
2. Децата следва да се считат и да бъдат третираны като пълноценни носители на права и следва да са оправомощени да упражняват всички свои права по начин, който взема под внимание тяхната способност да формират свои собствени възгледи, както и обстоятелствата по случая.

Б. Висши интереси на детето

1. Държавите членки следва да гарантират ефективното прилагане на правото на децата техните висши интереси да бъдат първостепенно съображение във всички въпроси, в които те участват или които ги засягат.
2. При преценката на висшите интереси на участващите или засегнатите деца:
 - а. следва да се придава необходимото значение на техните възгледи и мнения;
 - б. всички други права на детето, като например правото на достойнство, свобода и равноправно третиране, следва да се зачитат във всички случаи;
 - в. следва да се възприеме всеобхватен подход от всички имащи отношение органи, така че да се вземат под внимание всички засегнати интереси, включително психологическото и физическо благосъстояние и правните, социалните и икономически интереси на детето.
3. Висшите интереси на всички деца, които участват в една и съща процедура или дело, следва да се преценяват поотделно и съгласуват помежду си с оглед изглаждането на евентуалните конфликти на интереси сред децата.

4. Макар съдебните органи да притежават окончателните правомощия и отговорността за взимане на окончателните решения, държавите членки следва да положат, където е необходимо, съгласувани усилия за установяване на мултидисциплинарни подходи с цел преценяването на висшите интереси на децата в процедурите, в които те участват.

В. Достойнство

1. Децата следва да се третират със загриженост, деликатност, справедливост и уважение по време на всяка процедура или дело, с особено внимание към тяхното лично положение, благополучие и специфични нужди, и с пълно зачитане на тяхната физическа и психологическа неприкосновеност. Те следва да получават такова отношение независимо по какъв начин са били въввлечени в съдебни или несъдебни производства или други процедури, и без оглед на техния правен статут и роля в каквато и да било процедура или дело.
2. Децата не се подлагат на изтезания или нечовешко или унижително отношение или наказание.

Г. Защита от дискриминация

1. Правата на децата се гарантират без дискриминация на каквато и да е основа като пол, раса, цвят на кожата или етнически произход, възраст, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, социално-икономическа среда, статут на техния(те) родител(и), принадлежност към национално малцинство, имуществено състояние, раждане, сексуална ориентация, полова принадлежност или друг признак.
2. Може да е необходимо да бъдат предоставени специална закрила и съдействие на по-уязвими деца, като например деца мигранти, деца бежанци или търсещи убежище, деца без придружител, деца с увреждания, бездомни и безпризорни деца, ромски деца, и деца в домове за настаняване..

Д. Върховенство на закона

1. Принципът на върховенство на закона следва да се прилага в пълна сила за децата така, както се прилага за възрастните.
2. Елементите на справедливия съдебен процес като например принципите на законност и пропорционалност, презумпцията за невинност, правото на справедлив процес, правото на правни консултации, правото на достъп до съдилища и правото на обжалване, следва да се гарантират за децата така, както за възрастните, и не следва да се ограничават до минимум или отхвърлят под претекста на висшите интереси на детето. Това важи за всички съдебни, несъдебни и административни производства.
3. Децата следва да имат право на достъп до подходящи независими и ефективни механизми за подаване на жалби.

IV. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди, по време на и след съдебни производства

А. Общи елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето

1. Информация и съвети

1. От момента на тяхното първо съприкосновение със съдебната система или друг компетентен орган (например полицията, имиграционните, образователните, социалните или здравните служби) и по време на целия този процес, децата и техните родители следва да бъдат незабавно и подходящо информирани, *inter alia*, за:
 - а. техните права, в частност специалните права на децата във връзка със съдебни или несъдебни процедури, в които те са или могат да бъдат въввлечени, както и за наличните способности за защита срещу възможното нарушаване на техните права,

- включително възможността за прибегване до съдебни или несъдебни производства или други процедури. Това може да включва информацията относно очакваната продължителност на производството и възможностите за обжалване и достъпа до независими механизми за подаване на жалби;
- б. прилаганите система и процедури, като се вземат под внимание особеното място на детето и ролята, която то може да изпълнява в тях, както и различните процесуални етапи;
- в. съществуващите механизми за оказване на подкрепа на детето, когато то е въввлечено в съдебни или несъдебни производства;
- г. уместността и възможните последствия от дадени съдебни или извънсъдебни производства;
- д. когато е приложимо, обвиненията или последващия отговор на тяхна жалба;
- е. времето и мястото на съдебното производство и други свързани събития като например изслушвания, в случай че детето е лично засегнато;
- ж. общия ход и резултата от производството или процедурата;
- з. наличието на мерки за защита;
- и. съществуващите механизми за преразглеждане на решения, засягащи детето;
- й. съществуващите възможности за получаване на обезщетение от правонарушителя или от държавата посредством съдебния процес, посредством алтернативно гражданско производство или чрез други процедури;
- к. наличието на услуги (здравни, психологически, социални, устен и писмен превод и други) или организации, които могат да окажат подкрепа, както и способите за достъп до тези услуги, в това число осигуряването на спешна финансова помощ, когато е приложимо;
- л. всички налични специални договорености за възможно най-добра защита на техните висши интереси, в случай че пребивават в друга държава.

2. Информацията и съветите следва да се поднасят на децата по начин, отговарящ на тяхната възраст и зрелост, на език, който те могат да разберат и който е съобразен с техния пол и култура.
3. По правило информацията следва да се предоставя непосредствено както на детето, така и на родителите или законните представители. Предоставянето на информация на родителите не следва да бъде алтернатива за предоставянето на детето.
4. Следва да се осигурят и разпространят сред широката общественост адаптирани за деца материали, съдържащи подходяща правна информация, и да се създадат специални информационни услуги за деца, като например специализирани уебсайтове и телефонни линии за оказване на помощ.
5. Информацията относно каквито и да е обвинения срещу детето трябва да се предоставя незабавно и непосредствено след тяхното предявяване. Тази информация следва да се предостави както на детето, така и на родителите, по такъв начин, че те да разберат конкретното обвинение и възможните последици от него.

2. Защита на личния и семейния живот

6. Личният живот и личната информация на децата, които участват или са участвали в съдебни или несъдебни производства и други процедури, следва да бъдат защитени в съответствие с националното законодателство. В общия случай това предполага, че никаква информация или лични данни, които биха разкрили или непряко биха позволили разкриването на самоличността на детето, не могат да бъдат предоставяни или публикувани, особено в медиите, включително изображения, подробни описания на детето или неговото семейство, имена и адреси, аудио- или видеозаписи и т.н.
7. Държавите членки следва чрез законодателни мерки или мониторинг върху саморегулацията на медиите да предотвратят нарушаването на правото на личен живот, описано в насока 6, от страна на медиите.

8. Държавите членки следва да предвидят ограничен достъп до всички записи или документи, съдържащи лични и чувствителни данни за деца, и по-специално във връзка с производства, в които те участват. В случай че е необходимо прехвърлянето на лични и чувствителни данни, имайки предвид висшите интереси на детето, държавите членки следва да уредят това прехвърляне в унисон със съответното законодателство в областта на защитата на данни.
9. Във всички случаи, в които децата са изслушвани или дават показания в съдебни или несъдебни производства или други процедури, за предпочитане е, когато е уместно, това да се извършва при закрити врати. По правило следва да присъстват само пряко засегнатите лица, при условие че те не възпрепятстват даването на показания от децата.
10. Специалистите, които работят професионално със и за децата, следва да се придържат към строга поверителност, освен ако не съществува опасност от причиняване на вреда на детето.

3. Безопасност (специални превантивни мерки)

11. Във всички съдебни и несъдебни производства или други процедури децата следва да бъдат защитени срещу понасянето на вреди, включително сплашване, отмъщение и вторично виктимизиране.
12. Професионалистите, работещи със и за децата, следва, когато е необходимо, да бъдат подлагани на редовни проверки в съответствие с националното законодателство и без да се засяга независимостта на съдебната власт, с цел да се гарантира пригодността им за работа с деца.
13. Следва да се прилагат специални предпазни мерки спрямо децата в случаите, когато предполагаемият извършител е родител, член на семейството или лице, полагащо основни грижи за тях.

4. Обучение на професионалисти

14. Всички специалисти, които работят професионално със и за децата, следва да получат необходимото интердисциплинарно обучение за правата и потребностите на децата от различни възрастови групи, и за адаптираните към тях производства.

15. Професионалистите, които са в пряк контакт с децата, следва също така да бъдат обучени как да общуват с деца на каквато и да е възраст и етап на развитие, и с деца в особено уязвимо положение.

5. Мултидисциплинарен подход

16. При пълно зачитане на правото на детето на личен и семеен живот следва да се насърчава тясното сътрудничество между различните специалисти, за да се постигне всеобхватно разбиране за детето и да се прецени неговото правно, психологическо, социално, емоционално, физическо и когнитивно състояние.
17. За професионалистите, които работят със или за децата (като например адвокати, психолози, лекари, полицейски служители, служители на имиграционните служби, социални работници и медиатори) следва да се установи обща рамка за оценяване в производства или процедури, в които участват или са засегнати деца, за да се осигури всякаква необходима подкрепа на вземащите решения лица, като така им се даде възможност да служат най-добре на интересите на децата в дадения случай.

18. При прилагането на мултидисциплинарен подход следва да се спазват професионалните правила за поверителност.

6. Лишаване от свобода

19. Всяка форма на лишаване от свобода на децата следва да бъде крайна мярка и да се прилага за възможно най-краткия период от време, подходящ за случая.
20. Когато е наложено лишаване от свобода, децата по правило следва да бъдат държани отделно от възрастните. Задържането на децата заедно с възрастните следва да се прави при наличие на извънредни причини и единствено от гледна точка на висшите интереси на детето. При всички обстоятелства децата следва да се задържат в помещения, които са пригодени към техните нужди.
21. Имайки предвид уязвимостта на децата, лишени от свобода, значението на семейните взаимоотношения и насърчаването на реинтеграцията в обществото, компетентните органи следва да гарантират зачитането и активно да подпомагат изпълнението на правата на детето, както са заложи в общоприети и европейски

инструменти. Специално децата, в допълнение към другите права, следва да имат правото да:

- a. поддържат редовни и пълноценни контакти с родителите, семейството и приятелите си чрез посещения и кореспонденция, освен ако не се изискват ограничения от гледна точка на интересите на правосъдието и интересите на детето. Ограниченията върху това право в никакъв случай не следва да се използват като наказание;
 - б. получават подходящо образование, професионално ориентиране и обучение, медицински грижи, и да имат право на свобода на мисълта, съвестта и религията, и на достъп до дейности за свободното време, включително физическо възпитание и спорт;
 - в. се възползват от програми, които подготвят предварително децата за завръщането им към техните общности, като се отделя пълно внимание на техните емоционални и физически потребности, семейни взаимоотношения, жилищно настаняване, училищно образование, възможности за заетост и социално-икономическо положение.
22. Лишаването от свобода на непридружени малолетни и непълнолетни лица, включително такива, които търсят убежище, и отделени от семействата си деца, в никакъв случай не следва да се мотивира или основава единствено на липсата на статут на пребиваване.

Б. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди съдебното производство

23. Минималната възраст за носене на наказателна отговорност следва да не е прекалено ниска и следва да бъде установена със закон.
24. Следва да се насърчават алтернативите на съдебното производство като например медиацията, алтернативните методи за уреждане на спорове (между които деюридизация), във всички случаи, когато те най-добре могат да служат на висшия интерес на детето. Предварителното използване на такива алтернативи следва да не се използва като пречка за достъпа на детето до правосъдие.

25. Децата следва да бъдат изчерпателно информирани и консултирани за възможността да прибягнат или до съдебно производство, или до алтернативни процедури за извънсъдебно уреждане на спора. Тази информация следва да посочва също вероятните последиствия от всяка една от двете възможности. На основата на подходяща информация от правен или друг характер, следва да се предоставя възможност за избор на съдебно производство или на алтернативна форма на такова производство във всички случаи, когато такива са налице. Децата следва да имат възможност да получат правни консултации и друго съдействие при определяне до каква степен предложените алтернативи са уместни и желателни. При вземането на това решение следва да се вземат предвид възгледите на детето.

26. Алтернативите на съдебното производство следва да гарантират еднакво равнище на правни гаранции. Зачитането на правата на децата, както са описани в настоящите насоки и във всички съответни правни инструменти в областта на правата на детето, следва да се гарантира в еднаква степен както при съдебни, така и при извънсъдебни производства.

В. Децата и полицията

27. Полицейските органи следва да зачитат личните права и достойнство на всички деца и да вземат под внимание тяхната уязвимост, т.е. да се съобразяват с възрастта и зрелостта им, както и със специалните потребности на онези от тях, които могат да са засегнати от физически или умствени увреждания, или да имат затруднения в общуването.

28. При всички случаи на задържане на дете от полицията, то следва да бъде информирано по начин и на език, отговарящи на неговата възраст и степен на разбиране на причината, поради която то е било задържано. На децата следва да се осигури достъп до адвокат и възможност да се свържат със своите родители или с лице, на което имат доверие.

29. Освен при изключителни обстоятелства, родителят(ите) следва да бъдат уведомени за присъствието на детето в полицейското управление, да получат подробности за причината, поради която то е било задържано, и да бъдат призовани да се явят в управлението.

30. Дете, което е било задържано, не следва да бъде разпитвано във връзка с престъпно поведение, или да бъде искано от него да направи или подпише изявление, свързано с такова участие, освен в присъствието на адвокат или на един от родителите на детето, или, ако родителите не са на разположение, на друго лице, на което детето има доверие. Родителят или това лице може да не бъдат допуснати да присъстват, в случай че са заподозрени за участие в престъпното поведение или в случай, че тяхното поведение води до възпрепятстване на правосъдието.

31. Полицейските органи следва да гарантират, доколкото е възможно, че нито едно дете няма да бъде задържано заедно с пълнолетни.

32. Органите следва да гарантират, че задържаните от полицията деца се намират в условия, които са безопасни и отговарящи на техните нужди.

33. В държавите членки, в които това попада в тяхната компетентност, прокурорите следва да гарантират прилагането на подходи, съобразени с интересите на детето, по време на цялото разследване.

Г. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, по време на съдебното производство

1. Достъп до съд и до съдебен процес

34. Като носители на права децата следва да могат да използват правни способности за ефективно упражняване на своите права или за действия срещу тяхното нарушаване. Националното законодателство следва да улесни, където е уместно, възможността за достъп до съда на деца, които разбират достатъчно добре своите права, както и за използването на правни средства за защита на тези права, основано на подходящи правни консултации.

35. Всякакви пречки пред достъпа до съда, като например разносните за съдебното производство или липсата на правни консултации, следва да се отстранят.

36. В случаите на някои специфични престъпления, извършени срещу деца, или на определени аспекти на гражданското или семейното право, следва, когато е необходимо, на детето да се предоставя достъп до съда за определен период от време след навършване на пълнолетие. Държавите членки се насърчават да преразгледат своите срокове на погасителна давност.

2. Правни консултации и представителство

37. Децата следва да имат правото на свой собствен правен съветник и представител, действащи от тяхно име, в производства, в които има или би могло да има конфликт на интереси между детето и родителите или други засегнати страни.

38. Децата следва да имат достъп до безплатна правна помощ при същите или при по-благоприятни условия както възрастните.

39. Адвокатите, които представляват деца, следва да са обучени и компетентни относно правата на децата и свързаните с тях въпроси, да получават непрекъснато и задълбочено обучение и да умеят да общуват с децата на тяхното равнище на разбиране.

40. Децата следва да се възприемат като пълноправни клиенти със свои собствени права и адвокатите, които ги представляват, следва да дават израз на мнението на детето.

41. Адвокатите следва да предоставят на детето цялата необходима информация и разяснения относно възможните последствия от възгледите и/или мненията на детето.

42. В случаите, когато има конфликт на интереси между родителите и децата, компетентният орган следва да назначи процесуален попечител или друг независим представител, който да представлява възгледите и интересите на детето.

43. Следва да се гарантират адекватното представителство и правото на децата да бъдат представлявани независимо от своите родители, особено в производства, в които предполагаемите нарушители са родители, членове на семейството или лица, полагащи грижи за детето.

3. Право на изслушване и на изразяване на мнение

44. Съдиите следва да зачитат правото на децата да бъдат изслушвани по всички въпроси, които ги засягат, или най-малкото да бъдат изслушвани, когато е счетено, че разполагат с достатъчно равнище на разбиране на разглежданите въпроси. Средствата за тази цел следва да са адаптирани към равнището на разбиране на детето, способността му да общува и да взема под внимание обстоятелствата по случая. Децата следва да бъдат допитани относно начина, по който желаят да бъдат изслушани.

45. На възгледите и мненията на детето следва да се отдава необходимата тежест в съответствие с неговата възраст и зрелост.

46. Правото на изслушване е право, а не задължение на детето.

47. Детето следва да не се лишава от възможността да бъде изслушано единствено поради неговата възраст. Във всички случаи, когато детето пожелае да бъде изслушано по дело, което го засяга, съдията следва, освен ако не е във висш интерес на детето, да го изслуша и да се вслушва в неговите възгледи и мнения по въпросите, които го засягат в дадения случай.

48. Децата следва да получат цялата необходима информация относно начина, по който могат да упражнят ефективно правото си да бъдат изслушани. Следва да им бъде обяснено обаче, че правото им на изслушване и на вземане под внимание на техните мнения може да няма непременно определяща роля за окончателното решение.

49. Присъдите и съдебните решения, които засягат децата, следва да бъдат надлежно мотивирани и обяснени на разбираем за децата език, особено в случаите на решения, които не са последвали възгледите и мненията на детето.

4. Избягване на неоснователно забавяне

50. Във всички производства, в които участват деца, следва да се прилага принципът на неотложност, за да се осигури бърз отговор и да се защитят висшите интереси на детето, като същевременно се спазва върховенството на закона.

- 51.** В семейно-правни спорове (например за установяване на родствени отношения, родителски права, отвлечане на дете от родител) съдилищата следва да действат с изключително внимание, за да се избегне какъвто и да е риск от неблагоприятни последици върху семейните взаимоотношения.
- 52.** Когато е необходимо, съдебните органи следва да разгледат възможността за вземане на решения за налагане на временни мерки или на привременни решения, върху които да се извърши мониторинг за определен период от време с цел преразглеждането им на по-късен етап.
- 53.** В съответствие със законодателството съдебните органи следва да имат възможността да вземат решения, които да се изпълняват незабавно, в случаите когато това би било във висш интерес на детето.

5. Организация на съдебното производство, среда и език, подходящи за детето

- 54.** Във всички производства децата следва да се третираят съобразно тяхната възраст, техните специални потребности, тяхната зрелост и равнище на разбиране, и вземайки под внимание каквито и да било затруднения в общуването, които могат да имат. Делата, в които са въвлечени деца, следва да се разглеждат в невсяваща страх и ориентирана към детето обстановка.
- 55.** Преди началото на производството децата следва да бъдат запознати с вътрешното оформление на съдебната зала или другите помещения, както и с ролята и самоличността на участващите длъжностни лица.
- 56.** Следва да се използва език, съответстващ на възрастта и равнището на разбиране на детето.
- 57.** Когато децата се изслушват или разпитват в съдебни и несъдебни производства или по време на друг вид процедури, съдиите и другите професионалисти следва да се отнасят с тях с уважение и деликатност.

- 58.** На децата следва да бъде разрешено да се придружават от своите родители или, когато е уместно, от избрано от тях пълнолетно лице, освен ако не е взето обосновано решение за противното по отношение на това лице.
- 59.** Методи на разпит, като например видео- или аудиозаписи или предварително изслушване при закрити врата, следва да се използват и считат за приемливи доказателства.
- 60.** Децата следва да бъдат защитени, доколкото е възможно, срещу използването на снимки или информация, които биха навредили на тяхното благополучие. При решението си дали да бъдат разкривани изображения или информация, които могат да навредят на детето, съдията следва да потърси съвет от други специалисти, като например психолози и социални работници.
- 61.** Съдебните заседания, в които участват деца, следва да са приспособени към темпото и възможностите им за концентрация: следва да се предвидят редовни почивки и изслушванията да не продължават прекалено дълго. С цел да се улесни участието на децата с пълния потенциал на техните когнитивни възможности и в подкрепа на тяхната емоционална стабилност, прекъсванията и отклоняването на вниманието по време на съдебните заседания следва да са сведени до минимум.
- 62.** Доколкото е уместно и възможно, стаите за разпити и чакалните следва да са пригодени към нуждите на децата и да създават подходяща за тях обстановка.
- 63.** Доколкото е възможно, следва да се създадат специализирани съдилища (или съдебни отделения), процедури и институции за деца правонарушители. Това може да включва създаването на специализирани звена в рамките на полицейските органи, съдебната власт, системата на съдилищата и прокуратурата.

6. Показания/изявления на деца

- 64.** Разпитите и събирането на изявления от деца следва, доколкото е възможно, да се провеждат от обучени специалисти. Следва да се положат всички усилия, за да могат децата да дават показания

във възможно най-благоприятна среда и при възможно най-подходящи условия, като се взема под внимание тяхната възраст, зрелост и равнище на разбиране, както и каквито и да било затруднения в общуването, които те могат да имат.

65. Следва да се насърчи използването на аудиовизуални записи на изявленията на децата, които са жертви или свидетели, като се зачита правото на другите страни да оспорват съдържанието на такива изявления.
66. Когато е нужно да се проведе повече от един разпит, за предпочитане е тези разпити да се провеждат от едно и също лице, за да се гарантира съгласуваност в подхода във висшия интерес на детето.
67. Броят на разпитите следва да бъде ограничен до възможния минимум, а тяхната продължителност следва да е съобразена с възрастта и възможностите за концентрация на детето.
68. Прекият контакт, конфронтацията или взаимодействието между детето жертва или свидетел и предполагаемите извършители следва, доколкото е възможно, да се избягват, освен ако не са по искане на детето жертва.
69. Децата следва да имат възможност да дават показания в наказателни дела без присъствието на предполагаемия извършител.
70. Съществуването на по-леки правила за даване на показания, като например отпадане на изискването за полагане на клетва или за предоставяне на други подобни декларации, или други адаптирани към детето процесуални мерки, не следва само по себе си да намалява значимостта, придавана на свидетелските или други показания на детето.
71. Следва да се разработят и прилагат практики за разпит, които вземат под внимание различните етапи от развитието на детето, с цел да се подсили валидността на неговите показания. В тях следва да се избягват подвеждащите въпроси и по този начин да се подобри надеждността на показанията.
72. С оглед на интереса и благосъстоянието на децата, съдията следва да има възможност да разреши на детето да не дава свидетелски показания.

73. Изявленията и показанията на детето в никакъв случай не следва да се считат за недействителни или ненадеждни единствено заради възрастта на детето.
74. Следва да се разгледа възможността за събиране на изявления от деца жертви и свидетели в специално предназначени за това помещения и среда, подходящи за деца.

Д. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, след съдебното производство

75. Адвокатът, процесуалният попечител или законният представител на детето следва да му съобщи и обясни постановеното решение или присъда на език, пригоден към неговото равнище на разбиране, и следва да предостави необходимата информация относно евентуалните мерки, които биха могли да бъдат предприети, като например обжалване или независими механизми за подаване на жалба.
76. Националните органи следва да предприемат незабавно всички необходими мерки, за да улеснят изпълнението на съдебните решения или постановления, които включват или засягат деца.
77. Когато дадено решение не е изпълнено, децата следва да бъдат информирани, евентуално от своя адвокат, процесуален попечител или законен представител, за наличните правни средства за защита посредством несъдебни механизми или достъп до правосъдие.
78. Принудителното изпълнение на решенията следва да бъде крайна мярка при семейно-правни спорове, в които са въввлечени деца.
79. След постановяване на решенията по особено конфликтни спорове на децата и техните семейства следва да се предложат консултации и подкрепа, в най-добрия случай — безплатно, от специализирани служби.
80. Жертвите на небрежно отношение, насилие, злоупотреба или други престъпления следва да получат, в най-добрия случай — безплатно, специални здравни грижи и подходящи програми или мерки за социална и терапевтична намеса, и децата и лицата, полагащи грижи за тях, следва да бъдат незабавно и подходящо информирани за наличието на тези услуги.

- 81.** Адвокатът, настойникът или законният представител на детето следва да има мандат да предприема всички необходими мерки за подаване на искове за обезщетения по време на или след наказателното производство, в което детето е било жертва. Когато е уместно, разносните биха могли да се поемат от държавата и да се възстановяват от извършителя.
- 82.** Мерките и санкциите за децата правонарушители следва винаги да представляват конструктивен и индивидуален отговор на извършените деяния, вземайки под внимание принципа на пропорционалността, възрастта на детето, неговото физическо и психическо благосъстояние и развитие, както и обстоятелствата по случая. Следва да се гарантира правото на образование, професионално обучение, трудова заетост, рехабилитация и реинтеграция.
- 83.** С цел да се насърчи социалната реинтеграция и в съответствие с националното законодателство, съдебните досиета на децата следва да не могат да бъдат разкривани извън системата на правосъдието до навършването им на пълнолетие. Изключения относно разкриването на такава информация могат да се разрешават в случаите на тежки престъпления, *inter alia*, с оглед на обществената безопасност или когато става въпрос за наемане на работа на лица, които работят с деца.

V. Насърчаване на други дейности, съобразени с интересите на детето

Държавите членки се насърчават:

- a.** да поощряват проучванията във всички аспекти на правосъдието, съобразено с интересите на детето, включително ориентирани към детето техники на разпит, разпространение на информация и обучение относно такива техники;
- б.** да обменят практики и насърчават сътрудничеството на международно равнище в областта на правосъдието, съобразено с интересите на детето;
- в.** да подпомагат публикуването и възможно най-широкото разпространение на версии на съответни правни инструменти, подходящи за деца;

- г.** да създават или, когато е необходимо, да поддържат и укрепват информационни служби по правата на децата, които евентуално са свързани с адвокатски колегии, социалните грижи, омбудсманите (по въпросите на децата), неправителствени организации (НПО) и т.н.;
- д.** да улесняват достъпа на децата до съдилища и механизми за подаване на жалби и да признаят и още повече да улеснят ролята на НПО и други независими органи и институции, като например омбудсманите по въпросите на децата, в подпомагането на ефективния достъп до съдилища и независими механизми за подаване на жалби, както на национално, така и на международно равнище;
- е.** да предвидят въвеждането на система от специализирани съдии и адвокати за деца и да доразвият съдилищата, в които могат да се предприемат както правни, така и социални мерки в полза на децата и техните семейства;
- ж.** да развиват и улесняват използването от децата и другите лица, действащи от тяхно име, на универсални и европейски механизми за защита правата на човека и децата с цел осъществяване на правосъдие и защита на правата, когато националните правни средства за защита не съществуват или са били изчерпани;
- з.** да въведат правата на човека, включително правата на децата, като задължителен компонент в училищните програми и в дейността на професионалистите, които работят с деца;
- и.** да разработят и подпомагат системи, насочени към повишаване осведомеността на родителите относно правата на децата;
- й.** да създават подходящи за деца, многоведомствени и интердисциплинарни центрове за деца жертви и свидетели, където децата биха могли да бъдат разпитвани и подлагани на медицински прегледи със съдебномедицинска цел, да бъдат оценявани надлежно и да получат всички необходими терапевтични услуги от подходящи професионалисти;
- к.** да въведат безплатни специализирани и достъпни услуги за подкрепа и предоставяне на информация, като например консултации онлайн, телефонни линии за оказване на помощ и местни услуги;

л. да гарантират, че всички ангажирани професионалисти, които работят в контакт с деца в системите на правосъдието, могат да получат подходяща подкрепа и обучение, както и практически указания, с цел да се гарантират и прилагат правата на децата по подходящ начин, по-специално при преценяването на висшите интереси на децата във всички видове процедури, в които те участват или са засегнати.

VI. Мониторинг и оценка

Държавите членки също така се насърчават:

- а. да преразгледат националното законодателство, политики и вътрешни практики с цел да осигурят необходимите реформи за изпълнението на настоящите насоки;
- б. да ратифицират в кратки срокове, ако все още не са го направили, съответните конвенции на Съвета на Европа, свързани с правата на децата;
- в. да преразглеждат периодично и да оценяват своите методи на работа, използвани в рамките на правосъдието, съобразено с интересите на детето;
- г. да поддържат или установят рамка, включваща, в зависимост от обстоятелствата, един или повече независими механизми за насърчаване и наблюдение на изпълнението на настоящите насоки, в съответствие с техните съдебни и административни системи;
- д. да гарантират, че гражданското общество, по-специално организациите, институциите и органите, които се стремят да насърчават и защитават правата на детето, вземат пълно участие в процеса на мониторинг.



Втора част

Обяснителен меморандум

Защо е необходим нов инструмент?

1. Защитата на правата на децата и насърчаването на правосъдието, съобразено с интересите на детето, е приоритет на Съвета на Европа. Въпросът за защитата на децата беше взет под внимание в Плана за действие, приет на Третата среща на високо равнище на държавните и правителствени ръководители във Варшава през 2005 г.
2. Въпреки че съществуват редица правни инструменти на международно, европейско и национално равнище, все още се наблюдават пропуски както в законодателството, така и в практиката, и правителствата и професионалистите, които работят с деца, се нуждаят от насоки, с които да гарантират ефективното изпълнение на своите стандарти. В добилите популярност дела на V. и T. срещу Великобритания две 10-годишни момчета, отвлечли и пребили до смърт 2-годишно дете, бяха съдени като възрастни, като случаят им намери широко отражение в медиите. Европейският съд по правата на човека (наричан по-долу „Съдът“) вследствие констатира, че процесът е бил неразбираем за децата и е всял страх у тях, поради което те не са могли да участват ефективно в него, и установи нарушение на член 6 от Европейската конвенция за правата на човека (наричана по-долу „ЕКПЧ“), гарантиращ правото на справедлив процес. В делото *Sahin c/y Германия* същият съд установи, че същественото нарушение се състои в неизслушването на собствените мнения на детето и посочи, че националният съд трябва да предприеме значителни мерки за осигуряване на пряк контакт с детето, и че само по този начин могат да бъдат гарантирани неговите висши интереси.

3. Такива съдебни казуси биха могли да възникнат в почти всяка държава — членка на Съвета на Европа. Те показват необходимостта от подобряване на достъпа до правосъдие и на отношението към децата в рамките на съдебни и несъдебни производства, значението на разширяването на познанията и осведомеността на професионалистите, които работят с деца в такива процедури, и на предоставянето на подходящо обучение с оглед да се гарантират висшите интереси на детето и доброто правораздаване.

Контекст

4. Настоящите насоки са пряк отговор на Съвета на Европа на Резолюция № 2 относно правосъдието, съобразено с интересите на детето, приета на 28-та конференция на европейските министри на правосъдието (Ланзароте, 25—26 октомври 2007 г.), в която се настоява за конкретни насоки в тази област за държавите членки. Впоследствие Комитетът на министрите възложи на четири органа на Съвета на Европа да разработят насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето (наричани по-долу „насоките“) и да предложат решения, с които да подпомогнат държавите членки в установяването на съдебни системи, отговарящи на специфичните нужди на децата, с оглед осигуряване на ефективен и подходящ достъп и третиране на децата във всяка една сфера от системата на правосъдието: гражданска, административна и наказателна.

Работен метод

5. Съветът на Европа прие новаторски интегриран хоризонтален подход, обединяващ усилията на три от неговите основни междуправителствени комитета, занимаващи се с въпросите на гражданското и административно право (Европейския комитет по правно сътрудничество — ЕКПС), наказателното право (Европейския комитет по проблемите на престъпността — ЕКПП), общите права на човека (Управителния комитет по правата на човека — УКПЧ), и Европейската комисия за ефикасност на правосъдието (ЕКЕП). Насоките бяха разработени и в тясно сътрудничество с програмата „Да изградим Европа за и със децата“, която издигна правосъдието,

съобразено с интересите на детето, в един от основните стълбове на Стратегията на Съвета на Европа за правата на децата за 2009—2011 г.

6. Съветът на Европа започна да работи в тази насока през 2008 г. с изготвянето на четири експертни доклада, преценяващи предизвикателствата и пречките, пред които са изправени децата при достъпа си до правосъдие на национално равнище във всички сектори на съдебната система. Тези доклади бяха представени и използвани като основа за обсъждания на конференции на Съвета на Европа на високо равнище, организирани под ръководството на шведското председателство на Комитета на министрите („Да изградим Европа за и със децата — към стратегия за 2009—2011 г.“, Стокхолм, 8—10 септември 2008 г.) и испанското председателство на Комитета на министрите („Защитата на децата в европейските системи на правосъдието“, Толедо, 12—13 март 2009 г.). Констатациите от докладите и заключенията от конференциите предначертах пътя за изготвянето на насоките и предоставиха ценен материал за Групата от специалисти по правосъдие, съобразено с интересите на детето (CJ-S-CH), която бе създадена, за да подготви насоките през 2009—2010 г.

Процес на изготвяне

7. Тази група се състоеше от 17 независими специалисти, подбрани от Съвета на Европа в консултация с ЕКПС, ЕКПП и УКПЧ въз основа на тяхната лична компетентност по въпросите на правата на децата, като същевременно бе постигнат баланс между техните сфери на специализация (между гражданското и административното, наказателното и свързаното с правата на човека право), както и по отношение на техния географски произход и пол. Групата включваше г-н Seamus Carroll (Ирландия), председател на ЕКПС — като председател, г-жа Ksenija Turković (Хърватия), назначена от ЕКПП — като заместник-председател, и г-жа Ankie Vandeckerckhove от Белгия, специалист по правата на децата — като научен експерт.
8. В групата участваха съдии, адвокати, прокурори, академици, психолози, полицейски служители, социални работници и представители на правителствата на държавите членки, поради което тя се

отличаваше със своя мултидисциплинарен състав. Принос към нейната работа оказаха и голям брой наблюдатели, включително представители на водещи международни междуправителствени и неправителствени организации.

9. Проектът на насоките и техният обяснителен меморандум бяха прегледани и одобрени от ЕКПС по време на 85-то пленарно заседание на комитета, проведено между 11 и 14 октомври 2010 г., преди да бъдат предадени за одобрение от Комитета на министрите на 17 ноември 2010 г. Преди това текстът бе разгледан от ЕКПП и УКПЧ и подкрепен по време на техните пленарни сесии (съответно на 7—10 юни и 15—18 юни 2010 г.).

Консултации със заинтересованите страни

10. Консултации с различните заинтересовани страни относно проекта на насоките се провеждаха през целия процес на тяхното изготвяне чрез непрекъснато обществено допитване относно проектите на текста в периода между октомври 2009 г. и май 2010 г. На 7 декември 2009 г. в Страсбург бе организирано изслушване с участието на водещи международни НПО и други заинтересовани страни, специализирани в областта на правата на децата. В периода между януари и май 2010 г. четвъртият проект на насоките беше изпратен специално за коментар до държавите членки и координационните центрове, както и до редица вътрешни и външни партньори. Впоследствие коментарите бяха взети под внимание от групата при изготвянето на окончателна версия на текста и по този начин се осигури прозрачен и приобщаващ процес на приемане.

Консултации с деца и млади хора

11. В съответствие с мандата на тази група от специалисти Съветът на Европа организира и пряко допитване до деца и млади хора относно въпроси на правосъдието през 2010 г. Принос за него оказаха около 30 партньора от цяла Европа, които разработиха, преведоха и разпространиха въпросник на 11 езика и организираха

фокусни групи. Точно 3721 отговора от 25 държави бяха анализирани от д-р Ursula Kilkelly, ирландски експерт по правата на децата, и взети под внимание от CJ-S-CH при изготвянето на окончателния вариант на насоките. Сред ключовите теми бяха семейството, (не)доверието към органите на властта, необходимостта от уважение и значението за децата и младите хора да бъдат изслушвани.¹

12. Това допитване е първият опит на Съвета на Европа да включи пряко децата и младите хора в изготвянето на правен инструмент и ще бъде приложено и при други подобни дейности с оглед да се гарантира пълноценно участие на децата и младите хора в нормативната работа на организацията. Допитването бе проведено с щедрата финансова подкрепа на правителството на Финландия.
13. По време на процеса на изготвяне бяха направени множество промени, за да се гарантира, че насоките ще посрещнат нуждите на децата и ще отговорят на споделения от тях опит с правосъдната система. Като цяло бяха положени истински усилия, за да могат тези мнения да бъдат отразени в детайлите, обхвата и опорните точки на насоките.
14. По-специално мненията на децата бяха използвани с цел:
- да разширят обхвата и да подкрепят начина, по който насоките признават правото на децата да бъдат изслушвани, да бъдат информирани за техните права, да имат независимо представителство и да участват ефективно във вземането на решения, които ги касаят. В това отношение текстовете в съответните раздели придобиха по-убедителен характер. Така например, насоките вече изискват от съдиите да зачитат правото на всички деца да бъдат изслушвани по всички въпроси, които ги засягат, и изискват средствата, използвани за тази цел, да бъдат пригодени към равнището на разбиране на детето и способността му да общува, и да вземат под внимание обстоятелствата по случая;
 - да се гарантира, че в насоките се предвижда възможността децата да разбират и да получават обратна информация за значението, придавано на техните мнения;

1. Докладът е достъпен на уебсайта: www.coe.int/childjustice.

- в насоките да се придаде по-голямо значение на подкрепата, оказвана на децата, преди, по време на и след контакта им със системата на правосъдието. Особено внимание бе отделено на ролята на родителите и лицата, на които децата имат доверие (например в раздела относно децата и полицията);
- да се предвиди разпоредба за безусловното право на достъп до независими и ефективни механизми за подаване на жалби във всички сектори на правосъдната система, да се насърчи специализацията сред всички професионалисти и да се изиска подходящо обучение на всички професионалисти, които имат контакт с деца в системата на правосъдието. Счете се, че тези въпроси са от основно значение за преодоляването на липсата на доверие във властите, която децата изразиха по време на допитването;
- да се наблегне на предвиденото по отношение на поверителния характер на работата на професионалистите с децата;
- да се насърчат консултациите и партньорството с децата, когато е уместно, с оглед функционирането на система на правораздаване за деца, както и изготвянето и преразглеждането на законодателството, политиката и практиката.

Структура и съдържание

- 15.** Насоките са инструмент с необвързващ характер. Макар че в тях често е използвано условното наклонение „следва“, в случаите, когато съответните принципи са заимствани от обвързващ правен инструмент, било то инструмент на Съвета на Европа или друг международен инструмент, употребата на това условно наклонение не трябва да се тълкува в смисъл на намаляване на правното действие на съответния правнообвързващ инструмент.
- 16.** Насоките се основават на съществуващи международни, европейски и национални стандарти. Водеща нишка в тях са висшите интереси на детето, вземайки предвид основните принципи, установени в ЕКПЧ, и свързаната с тях съдебна практика на Съда, както и Конвенцията на ООН за правата на детето. Насоките насърчават и защитават права, между които са правото на

информация, на представителство и на участие на децата в съдебни и несъдебни производства, и гарантират на детето място и възможност за изразяване на неговото мнение в сферата на правосъдието, на всички етапи от процедурите. Освен това, като практически инструмент, те представят добри практики и предлагат практически решения за преодоляване на несъответствията и празнините в правото. Така например, в тях се разглеждат специфични техники за изслушване на детето (включително в съдебната зала). Насоките са не само декларация на принципи, те целят да послужат като практическо ръководство за изпълнението и развитието на международно признати и обвързващи стандарти.

- 17.** В съответствие с мандата на CJ-S-CH текстът на насоките е структуриран около различни принципи, приложими преди, по време на и след производството.
- 18.** В насоките се обръща внимание на онези държави — членки на Съвета на Европа, които предвиждат изготвянето на законодателство, свързано с децата в съдебни и несъдебни производства, към съответните принципи, стандарти и признати добри практики.²

2. Информация относно работата на Съвета на Европа в областта на правосъдието, съобразено с интересите на детето, и напредъка по нея е достъпна на уебсайта: www.coe.int/childjustice.

Въведение

19. През последните няколко десетилетия много обществени и частни организации, омбудсмани, създатели на политики и други полагат усилия, с които да гарантират, че децата³ са информирани за своите права и че тези права са застъпени в тяхното ежедневие. Въпреки че наскоро отбелязахме 60 години от създаването на ЕКПЧ и 20 години от приемането на Конвенцията на ООН за правата на детето, действителността на национално, регионално и международно равнище често показва, че правата на децата продължават да се нарушават.
20. Децата могат да бъдат въввлечени в съдебни или несъдебни производства по много начини: когато родителите им се развеждат или водят съдебни битки за родителски права върху тях, когато извършват престъпления, когато стават свидетели или жертви на престъпления, когато искат убежище и др. Децата са носители на права и в този смисъл е необходимо процедурите да бъдат в по-голяма степен съобразени с техните интереси, за да им се окаже възможно най-голяма подкрепа, в случай че се налага да прибягнат до съдебни или несъдебни производства, за да защитят своите права.⁴
21. Децата срещат множество правни, социални, културни и икономически пречки пред достъпа си до правосъдие, най-важната от които вероятно е липсата на правна дееспособност. Много често те са представлявани от родители или настойници. Когато обаче законният представител не желае или е неспособен да действа от тяхно име, и когато компетентните публични органи не образуват

3. Лице на възраст до 18 години.

4. U. Kilkelly, „Youth courts and children's rights: the Irish experience“ („Съдилища за малолетни и непълнолетни и правата на децата: ирландският опит“, публикувано в *Youth Justice*, стр. 41: „Конвенцията за правата на детето, приета през 1989 г., засили тази защита, предоставяйки широк набор от стандарти за справедлив съдебен процес, които признаха правото на детето на справедлив процес, но едновременно с това отчетоха и необходимостта от приспособяване на съдебния процес към нуждите и правата на децата.“

процедура, децата често нямат възможност да защитят своите права или да предприемат действия срещу нарушаването им. В тези случаи, и ако не е назначен специален представител от компетентния орган, те не могат да упражнят основното право на отнасяне на даден въпрос до съда, въпреки че ЕКПЧ съдържа няколко основни принципи в тази насока (вж. член 6, който включва, *inter alia*, правото на справедлив процес). И независимо, че Конвенцията определя човешки права за „всеки“, завеждането на дела пред съда е особено затруднено за децата. Макар Съдът да разполага с известна съдебна практика по въпроси, касаещи правата на децата, съдилищата, както национални, така и международни, рядко са достъпни за децата, и възрастните продължават да са лицата, които обикновено завеждат производства от тяхно име.⁵ Поради това достъпът на децата до правосъдие следва да бъде обект на разглеждане в насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето.⁶

22. Предмет на насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, е статутът и положението на децата, както и начинът, по който те са третирани в съдебни и несъдебни производства. Преди да бъде заведено дело пред съда обаче, може да бъде във висш интерес на детето да се прибегне до методи за алтернативно разрешаване на спора, като например медиацията. Настоящите насоки обхващат както съдебните, така и несъдебните производства.

23. Тяхната цел е да насърчат обсъжданията по въпросите за правата на децата в практиката и да стимулират държавите членки да предприемат допълнителни мерки за тяхното реализиране и отстраняването на съществуващите пропуски. Те нямат за цел да засегнат проблеми, свързани с материалното право или материалните права на децата, нито имат правно обвързващ характер. В по-голямата си част насоките акцентират единствено върху необходимостта от промяна в подхода, по който се вземат предвид мненията и нуждите на децата.

5. F. Tulkens, *Международно правосъдие за деца*, Монография № 3, Council of Europe Publishing, 2009 г., стр. 17-33.

6. Това още повече се налага поради факта, че мандатът на Групата от специалисти по правосъдие, съобразено с интересите на детето, включва установяването на пропуските по тези въпроси.

24. Също така, те целят да послужат като практическо средство на държавите членки за приспособяване на техните съдебни и несъдебни системи към специфичните нужди на децата в процедурите на наказателното, административното и гражданското правораздаване, независимо от техния статут или правоспособност. Те следва да се използват и в специфични правни области, като например законодателството в защита на младежта, което съществува в няколко държави членки.

25. В този контекст насоките целят да улеснят изпълнението на водещите принципи на Конвенцията на ООН за правата на детето. По същия начин всички права, предвидени от ЕКПЧ и признати от Съда, следва да се прилагат по отношение на децата със същата сила както по отношение на възрастните.

26. Тъй като съществува подчертано несъответствие между тези разпоредби и действителните права на децата, обяснителният меморандум често се позовава на добри практики, фактически и правни, установени в държавите членки и в съдебната практика. Те могат да послужат като източник на полезна информация и вдъхновение.

Преамбюл

27. Основните международни организации, занимаващи се с правата на човека, като например Организацията на обединените нации и Съвет на Европа, вече разработиха значими стандарти и насоки по отношение правата на децата. Те ще бъдат разгледани на съответното място в текста. В преамбюла са посочени онези стандарти, които са особено важни в тази област, без да се възпрепятстват държавите членки да въвеждат или прилагат по-високи стандарти или по-благоприятни мерки. В него също така държавите членки се призовават да ускорят ратифицирането на съответните конвенции на Съвета на Европа, отнасящи се до правата на децата. Това е практическа мярка, произтичаща от факта, че някои от тези инструменти не са ратифицирани от голям брой държави.⁷

I. Обхват и цел

28. Обхватът и целта на този инструмент са описани в параграфи от 1 до 3. Както бе посочено вече, насоките се отнасят за наказателното, гражданското и административното право, и целят да гарантират пълното зачитане на всички права на децата в такива производства, като същевременно се постига точният баланс спрямо правата на другите засегнати страни.

II. Определения

29. Определението за „дете“ е формулирано в съответствие с член 1 от Конвенцията на ООН за правата на детето и член 1, параграф 1 от Европейската конвенция за упражняване правата на децата (ETS № 160). ЕКПЧ предоставя права на „всеки“ и не изключва

7. Документ на ПАСЕ (AS/Jur (2009)40) относно „Специфичността и добавената стойност на достиженията на договорното право на Съвета на Европа“.

лицата на възраст под 18 години. Възможно е да има случаи, в които лице на възраст под 18 години не се счита за дете, както е например в случаите на еманципация, които се срещат в някои държави членки.

30. Определението за „родител“ в буква б обхваща всички лица, притежаващи родителска отговорност, които не винаги могат да са биологичните родители, но и други лица, носещи родителска отговорност, като например настойници или назначени законни представители.

31. Макар терминът „правосъдие, съобразено с интересите на детето“ да е определен в буква в, в текста се подчертава също, че неговото съдържание излиза извън обхвата на конкретната правосъдна система и съдебни производства. Той е адресиран към всички лица, които работят професионално с деца в рамките на съдебните производства и извън тях. Отговорност за прилагането на правосъдие, съобразено в по-голяма степен с интересите на детето, носят и сектори като полицията, социалните служби и службите за физическото и психическото здраве. Насоките целят да гарантират, че всички тези професионалисти са запознати с правата на децата и ги зачитат стриктно.

III. Основни принципи

A. Участие⁸

8. За повече информация вж. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушано (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.) и коментарите към раздел IV, параграф Г, точка 3 относно правото на изслушване. Вж. също Препоръка № R (98) 8 на Комитета на министрите относно участието на децата в семейния и социалния живот, 18 септември 1998 г., параграф 4: „участието е решаващ фактор за осигуряване на социално сближаване и за живот в демокрация, в съответствие с ценностите на едно мултикултурно общество и принципите на толерантността“; параграф 5: „участието на децата е от решаващо значение за въздействие върху условията на тяхното собствено съществуване поради това, че то не означава само ангажиране на институции и вземане на решения, но преди всичко отразява един общ модел на демокрация, приложим във всички сфери на семейния и социалния живот“. Вж. също Решение на Европейския съд по правата на човека (голям състав) от 16 декември 1999 г. по делото *T. c/y Обединеното кралство*, № 24724/94, параграф 83, и Решение от 16 декември 1999 г. по делото *V. c/y Обединеното кралство*, № 24888/94, параграф 85: „[...] член 6, разглеждан в неговата цялост, гарантира правото на обвиняемия да участва ефективно в наказателния процес срещу него“.

32. Принципът на участие, т.е. правото на децата да изразяват свободно своите мнения и възгледи по всички въпроси, които ги засягат, е един от водещите принципи на Конвенцията на ООН за правата на детето.⁹ Макар това да не предполага придържане към техните виждания във всички случаи, насоките изискват да се обръща сериозно внимание и да се зачитат мненията им по начин, отговарящ на тяхната възраст, зрелост и обстоятелствата по случая, и в съответствие с националното процесуално право.

33. Терминът „способно да формира свои собствени възгледи“¹⁰ не следва да се тълкува като ограничение, а по-скоро като задължение към органите да извършват цялостна оценка на способностите на детето, доколкото това е възможно. Вместо да предполагат прибързано, че детето е неспособно да формира свое собствено мнение, държавите следва да приемат, че то в действителност притежава тази способност. Не е отговорност на детето да докаже това. В съответствие със законодателството в областта на правата на децата, текстът в част III, раздел А, параграф 2 изтъква основното послание, че децата са носители на права.

34. Държавите не се насърчават да въвеждат стандартизирани възрастови ограничения.¹¹ Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления също посочват, че „възрастта не може да бъде бариера за правото на детето да участва пълноправно в процеса на правораздаване.“¹²

35. В случаи на семейно-правни спорове децата следва да бъдат включени в обсъжданията преди вземането на каквато и да е решение, касаещо тяхното настоящо и/или бъдещо благосъстояние. Всички мерки, гарантиращи участието на децата в съдебните производства, следва да са отговорност на съдията, който следва да потвърди, че децата са участвали ефективно в съдебния процес и са отсъствали единствено в случаите, когато сами са отказали да участват или зрелостта и равнището им на разбиране не са позволили тяхното участие. Доброволческите организации и омбудсманите по въпросите на децата също следва да положат

9. Конвенция на ООН за правата на детето, член 12.

10. *Пак там*, член 12, параграф 1.

11. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушвано, параграфи 20—21 (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.).

12. Насоки на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 22 юли 2005 г.), параграф 18.

всички усилия, за да гарантират, че децата участват в производствата по семейно-правни спорове и не са изправяни пред свършен факт.¹³

В дело, в което обвиняемият е малолетно дете с ниско равнище на разбиране, Съдът посочва, че „ефективното участие в този контекст предполага, че обвиняемият притежава задълбочено разбиране за естеството и последиците за него от процеса, включително значението на всяко едно наказание, което може да му бъде наложено. Това означава, че детето — ако е необходимо с помощта например на устен преводач, адвокат, социален работник или приятел — следва да е в състояние да разбере общата идея на казаното в съда. Ответникът следва да може да вникне в съдържанието на казаното от свидетелите на обвинението и, ако е представяван, да обясни на своите адвокати своята собствена версия за събитията, да посочи всяко едно твърдение, с което не е съгласен, и да им съобщи всички факти, които следва да бъдат изложени в негова защита.“¹⁴ Освен това, „от съществено значение е той да бъде съден пред специализирана юрисдикция, която е способна да отчете в пълна степен и да вземе изцяло под внимание затрудненията, които той среща, и да адаптира процедурите си съобразно с тях.“¹⁵

По подобен начин, в делото *Sahin c/y Германия* за упражняване на родителски права, Съдът заключи, че „би било преувеличено да се твърди, че от националните съдилища трябва винаги да се изисква да изслушват детето в съда по въпроса за личните му отношения с родител, който не притежава родителски права, но този въпрос зависи от конкретните обстоятелства на всеки отделен случай, като се придава необходимото значение на възрастта и зрелостта на засегнатото дете.“¹⁶

13. Някои държави членки налагат наказания за родители, които пренебрегват ангажиментите си относно родителските права и личните отношения с детето, въпреки че е възможно възрастното дете да отказва да се придържа към тях. В други държави родителите могат да получат наказания лишаване от свобода за неспазване на съдебното решение, макар че това би могло да се избегне чрез включване на детето във всяко решение, което се взема от негово име.

14. Европейски съд по правата на човека (четвърти състав), Решение от 15 юни 2004 г. по делото *S.C. c/y Обединеното кралство*, № 60958/00, параграф 29.

15. Европейски съд по правата на човека, *нак там*, параграф 35.

16. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решение от 8 юли 2003 г. по делото *Sahin c/y Германия*, № 30943/96, параграф 73.

Накрая, в друго дело за упражняване на родителски права, *Hokkanen c/y Финландия*, Съдът прие, че 12-годишното момиче е „достатъчно зряло, за да бъдат взети под внимание нейните възгледи, и поради това не следва да се разрешават лични отношения с родител противно на нейната воля“.¹⁷

Б. Висши интереси на детето

36. Висшите интереси на детето следва да са от първостепенно значение във всички дела, в които са въввлечени деца. Необходимо е да се извърши точна оценка на ситуацията. Настоящите насоки насърчават разработването на мултидисциплинарни методи за преценка на висшите интереси на детето, като признават трудността на тази задача. Тази преценка се усложнява още повече в случаите, когато е необходимо да се постигне баланс между споменатите интереси и интересите на други засегнати страни, като например други деца, родители, жертви и т.н. Балансирането на интересите следва да се изпълнява професионално, отделно за всеки случай.

37. Висшите интереси на детето трябва винаги да се разглеждат в съчетание с другите права на децата, например правото да бъдат изслушвани, правото да бъдат защитени от насилие, правото да не бъдат отделяни от родителите им и т.н.¹⁸ По правило трябва да се използва всеобхватен подход.

38. Учудващо е колко рядко се прилага принципът за „висшите интереси“ в случаите на правораздаване при малолетни и непълнолетни, за разлика от делата по семейно-правни въпроси. В много от държавите — членки на Съвета на Европа се наблюдава тревожна тенденция за третиране на малолетните и непълнолетни нарушители като пълнолетни лица.¹⁹ От само себе си се разбира, че следва да се зачитат правата на всички деца, включи-

17. Европейски съд по правата на човека (състав), Решение от 23 септември 1994 г. по делото *Hokkanen c/y Финландия*, № 19823/92, параграф 61.

18. За практически предложения вж. Насоки на Върховния комисар на ООН за бежанците относно определяне висшите интереси на детето, 2008 г. (www.unhcr.org/refworld/docid/148480c342.html).

19. Вж. T. Hammarberg (www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints) (2009 г.).

телно правата на онези от тях, които нарушават закона. Прилагането на строго наказателен подход не съответства на водещите принципи на правораздаването при малолетните и непълнолетните, както са посочени в член 40 от Конвенцията на ООН за правата на детето.²⁰ Намесите с по-голяма социално-образователна насоченост съответстват в много по-висока степен на този инструмент и се доказваха като много по-ефективни и в практиката.²¹

В няколко дела по семейно-правни въпроси Европейският съд по правата на човека посочи, че националните съдилища следва да преценяват трудния въпрос за висшите интереси на детето въз основа на обосновано, независимо и актуално заключение от психологическа експертиза, и че детето — ако е възможно и в съответствие с неговата зрелост и възраст — следва да се изслушва от психолог и от съда по въпроси, свързани с правото на родителя на лични отношения с детето, местопребиваването и родителските права.²²

В делото *Bronda c/y Италия* се прие, че интересите на детето превъзхождат тези на другите засегнати страни: „[...] макар да е необходимо да се постигне справедлив баланс между интереса на S. от оставането при нейните приемни родители и интереса на биологичното семейство от оставането да живее при тях, Съдът придава особено значение на висшия интерес на детето, което, в момента на възраст от 14 години, винаги е заявявало категорично, че не желае да напуска дома на приемното си семейство. В настоящия случай интересът на S. надделява над този на нейните баба и дядо.“²³

20. Обща забележка № 10 относно правата на децата в правораздаването при малолетни и непълнолетни (CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.), параграф 71. Вж. също Препоръка на Комитета на министрите № R (87) 20 относно обществените реакции към престъпността сред непълнолетните.

21. Обща забележка № 10 относно правата на децата в правораздаването при малолетни и непълнолетни (CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.).

22. Срв. специално: Европейски съд за правата на човека (голям състав), Решение от 13 юли 2000 г. по делото *Elsholz c/y Германия*, № 25735/94, параграф 53, и Решение от 8 юли 2003 г. по делото *Sommerfeld c/y Германия*, № 31871/96, параграфи 67-72. Вж. също отчасти особеното мнение на съдия Ress, към което се присъединяват съдиите Pastor Ridurejo и Tütmey, по делото *Sommerfeld c/y Германия* (пак там), параграф 2.

23. Европейски съд по правата на човека (състав), Решение от 9 юни 1998 г. по делото *Bronda c/y Италия*, № 22430/93, параграф 62.

Подобно твърдение Съдът изразява и в споменатото вече дело *Sahin c/y Германия*: „Съгласно член 8 националните органи следва да постигат справедлив баланс между интересите на детето и тези на родителите и в процеса на балансиране да придават особено значение на висшите интереси на детето, които, в зависимост от естеството и значимостта им, могат да надделеят над тези на родителите. По-специално, съгласно член 8 родителят не може да бъде оправомощен да предприема мерки, които биха навредили на здравето и развитието на детето.“²⁴

В делото за осиновяване *Pini и други c/y Румъния*, след отказа на детето да бъде осиновено от чуждестранно семейство, Съдът постанови: „при такива въпроси [...] интересите на детето могат, в зависимост от естеството и значимостта им, да надделеят над тези на родителя.“²⁵

В. Достойнство

39. Зачитането на достойнството е основно изискване на правата на човека и е залегнало в множество действащи правни инструменти.²⁶ Въпреки че различните разпоредби на Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления са от значение в този контекст, особено внимание следва да се обърне на посоченото в тях твърдение, че „всяко дете е уникално и ценно човешко същество и като такова неговото индивидуално достойнство, специални нужди, интереси и лична неприкосновеност трябва да се зачитат и защитават.“²⁷

40. Текстът на раздел В, параграф 2 повтаря разпоредбата на член 3 от ЕКПЧ.

24. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решение от 8 юли 2003 г. по делото *Sahin c/y Германия*, № 30943/96, параграф 66.

25. Европейски съд по правата на човека (втори състав), Решение от 22 юни 2004 г. по делото *Pini и други c/y Румъния*, № 78028/01 и № 78030/01, параграф 155.

26. Вж. например преамбюла на Международния пакт за граждански и политически права, както и преамбюла и член 40, параграф 1, от Конвенцията на ООН за правата на детето.

27. Насоки на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 22 юли 2005 г.), III, 8, а и I, 6.

Г. Защита от дискриминация

41. Забраната за дискриминация също е широко застъпен принцип в международното законодателство в областта на правата на човека. Член 2 от Конвенцията на ООН за правата на детето се счита за един от нейните водещите принципи. В текста на Г.1 се посочват някои добре известни основания за дискриминация.
42. Във връзка с конкретния въпрос за „расата“ Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) към Съвета на Европа посочва в своята Препоръка за обща политика № 7 относно националното законодателство за борба с расизма и дискриминацията: „Тъй като всички човешки същества принадлежат към един и същ биологичен вид, ЕКРН отхвърля теориите, основаващи се на съществуването на различни „раси“. Въпреки това ЕКРН използва в своята препоръка този термин с цел да гарантира, че лицата, за които в повечето случаи и то погрешно се приема, че принадлежат към „друга раса“, няма да бъдат изключени от обхвата на закрилата, предвидена от законодателството.
43. В това отношение някои категории особено уязвими деца могат да се нуждаят от специална закрила. Някои от тях са посочени в текста. Списъкът обаче не претендира да е изчерпателен, тъй като не могат да се изключат и други основания за дискриминация.
44. Друг важен аспект на дискриминацията по отношение на правата на децата са възрастта и дееспособността. Много малките деца и децата, които не са напълно способни да отстояват своите права, също са носители на права. За тях е необходимо да бъдат разработени алтернативни системи на представителство с цел да се избегне дискриминацията.

Д. Върховенство на закона²⁸

45. Без да се прави опит за дефиниране на понятието „върховенство на закона“,²⁹ някои от неговите елементи са посочени в раздел Д,

28. Вж. също доклада на Секретариата на Европейския съд по правата на човека: „Достъп на децата до правосъдие — специален акцент върху достъпа на деца до Европейския съд по правата на човека“ и неговата съдебна практика относно достъпа на деца до национални юрисдикции, отразена в „Компиляция от текстове, свързани с правосъдието, съобразено с интересите на детето“, Главна дирекция по права на човека и правни въпроси, 2009 г., стр. 11-19.

29. Brian Z. Tamanaha проследи идеята до времето на Аристотел: „По-добре е да господства върховенството на закона, отколкото някой от гражданите“, и продължава: „така че дори пазителите на закона се подчиняват на законите“. Цитирано от Tom Bingham, *Върховенството на закона*, Allen Lane, Penguin Group, 2010 г., стр. 3.

параграф 1 и раздел Д, параграф 2. Цялото съдържание на текста е повлияно от становището на Съда, че „върховенството на закона, един от основните принципи на демократичното общество, е в основата на всички членове от Конвенцията“.³⁰ Поради това ефектът от неговото прилагане следва да се усеща във всички съдебни производства, в които участват деца.

46. Върховенството на закона утвърждава, *inter alia*, основния принцип, че всеки е отговорен пред ясно установените и публично оповестени закони, и притежава гарантирани от закона права. Принципът се прилага без оглед на възрастта, така че от държавите членки се очаква да зачитат и подкрепят основните права на всички, включително и на децата. Прилагането на върховенството на закона по отношение на децата изисква прилагане на правото на презумпция за невинност и правото на справедлив съдебен процес, включително на независима правна помощ, ефективен достъп до адвокат или до друга институция или орган, които съгласно националното законодателство отговарят за защитата на правата на децата.
47. Принципите „*nullum crimen sine lege*“ (лат. няма престъпление без закон) и „*nulla poena sine lege*“ (лат. няма наказание без закон) са също толкова валидни за децата, колкото и за възрастните, и са основен стълб в системата на наказателното право в една демокрация.³¹ Въпреки това, при справянето с проблемите на противообщественото, макар и не престъпно поведение на децата, в някои държави членки се наблюдава тенденция към прибягване до намеси с крайни последици, включително лишаване от свобода. Под претекста за защита на обществото от противообществените прояви, децата биват въвличани в интервенционни схеми по начин, който не би бил толериран, ако се прилагаше за възрастни. Стандартните правни гаранции, като например тежестта за доказване, която пада върху държавата, и правото на справедлив процес, не винаги са налице. В много държави, при наказателноправни въпроси, основните принципи на правото не се така пълно, както се прилагат за възрастни. Децата продължават да бъдат наказвани за така наречените нарушения, свързани със

30. *Ukraine-Tyumen c/y Украйна*, № 22603/02, параграф 49, 22 ноември 2007 г.

31. ЕКПЧ, член 7, Конвенция на ООН за правата на детето, член 40, параграф 2, буква а).

„статута“ (деяния, които не са определени в законодателството като престъпления и биха останали ненаказани, ако бяха извършени от пълнолетно лице).³²

48. С оглед ефективния и подходящ контрол върху върховенството на закона, особено по отношение на децата, в раздел Е, параграф 3 се изисква от държавите членки да въведат и/или да поддържат независими и ефективни механизми за подаване на жалби, като имат предвид доколко те са подходящи за възрастта и равнището на разбиране на детето.

IV. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди, по време на и след съдебното производство

A. Общи елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето

49. Тези елементи на правосъдието, съобразено с интересите на детето, са от значение за всички възможни участници във или извън съдебните производства, и се прилагат независимо от статута на детето, като също така се отнасят и до специфични групи от особено уязвими деца.

1. Информация и съвети

50. Във всеки конкретен случай, от момента на първия контакт със системата на правосъдието и на всеки етап от процеса, на детето следва да се предоставя цялата съответна необходима информация.³³ Това право се прилага по същия начин и по отношение на децата, които са жертви, предполагаеми извършители на престъ

пления, или са участваща или засегната страна.³⁴ Макар не винаги да е практически възможно да се предоставя информация още в началото на контакта на детето с компетентните органи, това следва да се направи във възможно най-кратки срокове. Въпреки това са възможни ситуации, в които на децата не следва да се предоставя информация (когато това противоречи на техните висши интереси).

51. Децата трябва да са информирани за своите права,³⁵ но също и за инструментите, които могат да използват, за да могат действително да упражняват тези права или да ги защитят, когато е необходимо.³⁶ Това е първото условие за защитата на тези права. В част IV, раздел А, параграф 1, насока 1, е представен подробен, но неизчерпателен списък на видовете информация, които децата и техните родители следва да получат.
52. Децата могат да бъдат изправени пред липсата на обективна и пълна информация. Родителите може да не споделят винаги цялата необходима информация или тя да бъде тенденциозна. В този контекст ролята на адвокатите, омбудсманите и правните служби за деца е от голямо значение.
53. Насока 2 утвърждава правото на детето да получава информацията и помощта на разбираем език, съобразен с неговата възраст, зрелост и способности.
54. Информацията за процесуалната система следва да включва подробности за това как ще се проведе съответната процедура, какви ще са статутът и ролята на детето, как ще протече разпитът, какво ще бъде очакваното разположение във времето, какви ще бъдат значението и ефектът на дадените показания, както и последствията от определено действие и т.н. Необходимо е децата да разбират какво се случва, как биха могли или как ще протекат събитията по-нататък, какви са възможностите, с които разполагат,

34. Това право се разглежда и в различни инструменти, като например Конвенцията на ООН за правата на детето (член 13, параграф 1; член 37, буква г); член 40, параграф 2, буква б), точка (ii); член 42), Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res. 2005/20, 22 юли 2005 г., VII) и Европейската конвенция за упражняване правата на децата (ETS № 160, член 3).

35. Член 42, Конвенция на ООН за правата на детето.

36. Тази информация не трябва се ограничава до нейния чисто правен аспект, но да включва и сведения например за дейността на омбудсмана или на други служби, предназначени за деца.

32. Вж. ЕКРН: „Доклад относно нарушенията, свързани със статута“ на адрес: http://www.crin.org/docs/Status_Offenses_doc_2_final.pdf

33. Това е важна задача на омбудсманите по въпросите на децата и организациите в сферата на правата на децата.

и какви са последствията от тях. Те следва да са информирани за възможните алтернативни форми на съдебното производство. В някои случаи медиацията може да бъде по-подходящ вариант за тях от намесата на съда, докато в други обстоятелства отнасянето към съда може да предложи повече гаранции за детето. Различните последствия от подобен избор трябва да се разяснят на детето, за да може да се вземе решение, основано на добра информираност, въпреки че детето може да не бъде непременно лицето, вземащо решението в конкретния случай. Тази информация би могла да бъде предоставена посредством различни материали, които са адаптирани за деца и съдържат подходяща правна информация (насока 4).

55. Насока 5 налага задължението да се предоставя информация — незабавно и директно — както на детето, така и на родителите, относно всички обвинения срещу детето и правата, които детето притежава в дадения случай. Освен това, детето трябва да е информирано за прокурорските решения, за съответните развития след края на процеса и за начина, по който ще бъде определен изходът от делото. Информация следва да се предоставя и за възможните механизми за подаване на жалби, съществуващите системи за правна помощ, представителството или за други възможни съвети, които те имат право да получат. Когато се произнася решението, мотивите за него трябва да се представят по начин, който да е напълно разбираем за детето. Това е още по-важно в случаите, когато децата са със специални образователни потребности или ниско равнище на грамотност.³⁷

56. В случаите на трансгранични граждански и семейно-правни спорове, в зависимост от своята зрелост и равнище на разбиране, детето следва да получи професионална информация относно достъпа до правосъдие в различните юрисдикции и последствията от производството върху неговия живот. Децата са изправени пред особени проблеми, когато съществуват дългогодишни семейни конфликти и/или малтретиране.

37. Може да е необходимо да се извърши превод на информацията на език, който детето разбира (чужд език, брайлово писмо или други), каквато е практиката при възрастните, като официалната правна терминология трябва да се разясни на детето, за да може то да вникне напълно в нейното значение.

В делата на *V. и T. срещу Обединеното кралство* Съдът отбеляза, че ефективното участие в съдебното производство предполага, че обвиняемите имат широко разбиране за естеството на съдебния процес, включително значението на наказанието, което може да бъде наложено. Поради това ненавършилите пълнолетие ответници трябва във всички случаи да се представляват от компетентни адвокати, разполагащи с опит в работата с деца.³⁸

В някои държави — членки на Съвета на Европа съществуват служби за предоставяне на частни или субсидирани услуги на децата и младите хора, където те могат да получат обща информация за своите права или основна информация за правните въпроси на техния индивидуален случай или ситуация. В някои държави членки, като Белгия и Нидерландия, има „служби за права на децата“,³⁹ където те могат да бъдат насочени към адвокат, да получат съдействие при упражняването на своите права (например за написване на писмо до съдия с молба за изслушване по дадено дело) и т.н.

2. Защита на личния и семейния живот

57. Детето може да се нуждае от анонимност и защита на личните данни във връзка със средствата за масово осведомяване, както е посочено в няколко инструмента.⁴⁰ В това отношение следва да се

38. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решение от 16 декември 1999 г. по делото *T. c/y Обединеното кралство*, № 24724/94, параграф 88, и Решение от 16 декември 1999 г. по делото *V. c/y Обединеното кралство*, № 24888/94, параграф 90.

39. *Kinderrechtswinkel* в Гент и Брюж и „Service Droits des jeunes“ в повечето големи градове във френскоговорящата общност на Белгия.

40. Например в член 11, параграф 3 от Конвенцията за борба с трафика на хора (CETS № 197) се разглеждат неприкосновеността на личния живот и защитата на личните данни, като същевременно държавите се насърчават да приемат регулаторни мерки по отношение на медиите. Раздел X, параграф 27 от Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 22 юли 2005 г.) посочва: „Информацията във връзка с участието на детето в правораздавателния процес трябва да бъде защитена. Това може да се постигне чрез запазване на поверителността и ограничаване на огласяването на информация, която може да доведе до установяване на самоличността на дете жертва или свидетел в съдебния процес“. Това е отразено и в Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването при непълнолетни лица (Правила от Пекин, 1985 г., член 8): „Правото на малолетните и непълнолетните на неприкосновеност на личния живот трябва се защита на всеки етап от делото, с цел да се предотврати вредата, която би била причинена от ненужното огласяване на информация или поставянето на етикети. По принцип не трябва да се публикува никаква информация, която може да доведе до установяване на самоличността на малолетния или непълнолетния правонарушител.“

посочи по-специално Конвенцията на Съвета на Европа за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни (ETS № 108),⁴¹ в която е посочен наборът от общоприети стандарти, свързани конкретно със събирането и обработката на данни и качеството на данните. Както това е случаят с ЕКПЧ, децата се ползват от всички права съгласно тази конвенция, въпреки че тя не споменава изрично техните права. Член 6 предвижда също така специални гаранции в случаите, когато става въпрос за чувствителна информация, като например личните данни, свързани с осъдителни присъди. Други категории данни биха могли да се класифицират като чувствителни от националното законодателство или да се третират като такива от публичните органи, като по този начин се постига по-добра защита на личната неприкосновеност на децата. В един от инструментите⁴² например се посочват следните категории: дисциплинарни производства, документиране на случаи на насилие, медицинско лечение в училищата, образователни консултации, специализирано образование за лица с увреждания и социално подпомагане на ученици от бедни семейства.

58. В своята Обща забележка № 10 относно правата на децата в правораздаването при малолетни и непълнолетни⁴³ Комитетът на ООН по правата на детето препоръчва различни мерки, между които са провеждането на производства при закрити врата, запазването на поверителността на протоколите от делото, постановяването на решение без да се разкрива самоличността на детето и т.н. Съдът предвижда възможност за провеждане на съдебния процес при закрити врата в случаите, когато интересът на детето или неприкосновеността на неговия личен живот изискват това,⁴⁴ и насока 9 припомня на държавите членки тази добра практика. Този принцип обаче следва да се съгласува с принципа на свободен достъп до съдебно производство, прилаган в много държави членки.

41. Този инструмент е от глобално значение, тъй като е отворен към присъединяване от държави, които не са членки на Съвета на Европа, при условие, че тяхното законодателство изпълнява изискванията по Конвенцията.

42. Становище 2/2009 на Работната група на ЕС за защита на личните данни на децата (Общи насоки и специалното положение на училищата).

43. Обща забележка № 10 относно правата на децата в правораздаването при малолетни и непълнолетни (CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.).

44. Правила на Европейския съд по правата на човека, член 63.

59. Други възможни начини за защита на личния живот в медиите са, *inter alia*, запазване на анонимността или даване на псевдоним, използване на паравани или преправяне на гласа, заличаване във всички документи на имена или други елементи, които могат доведат до разкриване на самоличността на детето, забрана на всякаква форма на записване на данни (фотографиране, аудио- и видеозаписи) и т.н.

60. В това отношение държавите членки имат задължение за действие. Насока 7 акцентира отново, че мониторингът върху правнообвързващите или професионални кодекси на поведение в областта на медиите е от съществено значение, като се има предвид фактът, че всяка вреда, произтичаща от публикуването на имена и/или снимки, често е непоправима.

61. Въпреки че принципът за недопускане информацията, позволяваща разкриването на самоличността, да стане достояние на широката общественост и медиите остава водещ, са възможни случаи, при които по изключение детето може да извлече ползи, ако делото бъде огласено или дори широко отразено, например в случаите на отвлечения. По същия начин публичното отразяване може да е от полза и за разглеждания въпрос, стимулирайки обществения дебат или повишаване на осведомеността.

62. Въпросът за неприкосновеността на личния живот е от особено значение в някои мерки за справяне с антисоциалното поведение на децата. По-специално прилагането на т.нар. заповеди за забрана на антисоциално поведение в Обединеното кралство, включително политиката на „посочване и порицаване“, показва, че в тези случаи личните данни не винаги се държат далеч от общественото внимание. Насока 10 налага на всички професионалисти, които работят с деца, стриктно задължение в това отношение, с изключение на случаите, когато съществува опасност от нанасяне на вреда върху детето (вж. член 12 от Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, CETS № 201).

В делото *В. и Р. с/у Обединеното кралство* Съдът реши, че производствата, свързани с местопребиваването на децата след развод или раздяла, са типични примери на случаи, в които може да бъде оправдано недопускането на медиите и обществеността от гледна точка на защитата на неприкосновеността на детето и на другите страни, и ненакърняването на интересите на правосъдието.⁴⁵

Също така, в делото *В. с/у Обединеното кралство* Съдът посочва: „Следователно, в случай на малко дете, обвинено за тежко престъпление, който привлича широк медиен и обществен интерес, би било необходимо изслушването да се проведе по такъв начин, че да се намали доколкото е възможно усещането му за заплахата и потиснатост.“⁴⁶

В споменатото вече наказателно производство по делото на *В. и Т. срещу Обединеното кралство*, в което две малки момчета са съдени за убийството на малко дете, съдът констатира, *inter alia*: „[...] от съществено значение е отношението към дете, обвинено в извършването на престъпление, да е такова, че да взема изцяло под внимание неговата възраст, степен на зрелост, интелектуален и емоционален капацитет, и да се предприемат мерки, които поощряват способността му да разбира и участва в производството.“⁴⁷ И продължава: “следователно, в случай на малко дете, обвинено за тежко престъпление, който привлича широк медиен и обществен интерес, би било необходимо изслушването да се проведе по такъв начин, че да се намали доколкото е възможно усещането му за заплахата и потиснатост.“⁴⁸

45. Европейски съд по правата на човека, *В. и Р. с/у Обединеното кралство*, Решение от 24 април 2001 г., № 36337/97 и № 35974/97, параграф 38.

46. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решение от 16 декември 1999 по делото *В. с/у Обединеното кралство*, № 24888/94, параграф 87.

47. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решения от 16 декември 1999, *Т. с/у Обединеното кралство*, № 24724/94, параграф 84, и *В. с/у Обединеното кралство*, № 24888/94, параграф 86.

48. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решения от 16 декември 1999, *Т. с/у Обединеното кралство*, № 24724/94, параграф 85, и *В. с/у Обединеното кралство*, № 24888/94, параграф 87.

3. Безопасност (специални превантивни мерки)

- 63.** Що се отнася до децата като жертви, настоящите насоки са вдъхновени от принципите на Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления⁴⁹ и от Конвенцията за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, която призовава за предпазване на жертвите, техните семейства и свидетели от заплахата, преследване и вторична виктимизация.⁵⁰
- 64.** Насока 11 припомня, че децата, особено уязвимите сред тях, следва да бъдат защитени срещу нанасяне на вреда под каквато и да е форма. Тя е вдъхновена от много съществуващи разпоредби в това отношение.
- 65.** В някои държави членки са въведени проверки на служителите, работещи в службите за защита на децата, както се препоръчва в насока 12, като те включват проверка на регистрите за съдимост и контрол на предварителните мерки, които се предприемат в случаите на лица, за които се твърди, че са извършили престъпления срещу деца. Очевидно е, че в тези действия следва да се съблюдава презумпцията за невинност и независимостта на съдебната система.
- 66.** Насока 13 припомня основния принцип за специалната потребност от защита в случаите, когато предполагаемият извършител е родител, друг член на семейството или лице, полагащо основни грижи за децата.

4. Обучение на професионалисти

- 67.** Необходимо е всички специалисти, които работят професионално с деца (полицаи, адвокати, съдии, медиатори, социални работници и други експерти), да бъдат обучени по комуникационни умения и използване на подходящ за децата език и да придобият знания по детска психология, както е предвидено в насока 14. Много малко от тях обаче са компетентни по правата на децата и свързаните с тях процесуални въпроси.

49. Насоки на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 22 юли 2005 г.).

50. Член 31, параграф 1, буква е).

68. Правата на децата могат и следва да бъдат част от учебната програма, както в училищата, така и в определени сфери на висшето образование (право, психология, социални дейности, обучение на полицейски служители и т.н.). Обучението следва да разглежда спецификата на правата на децата и законодателството в областта на свързаните с децата въпроси, като например семейното право, правораздаването при малолетни и непълнолетни, правото в областта на убежището и имиграцията и т.н. Държавите членки се насърчават да организират специални обучителни курсове.

69. По време на горепосочената конференция в Толедо (вж. параграф 6 по-горе) се стигна до заключението, че: „всички професионално ангажирани лица — по-специално съдии, психолози и адвокати — които работят с деца в областта на правосъдието, следва да са подходящо информирани, осведомени и обучени по подходящи техники за разпит.“⁵¹

От няколко години насам фламандската адвокатска колегия и нейната комисия от адвокати по въпросите на малолетните и непълнолетните предлагат на своите членове двугодишен курс на обучение по правата на децата. Правната информация се допълва от основни познания в областта на детската психология и развитието на детето и от практически умения, например в общуването с деца. Посещаването на всички модули е задължително условие за получаване на сертификат за „адвокат на малолетни и непълнолетни лица“. През 2010 г. през този курс са преминали около 400 адвокати.⁵²

5. Мултидисциплинарен подход

70. Текстът на насоките като цяло, и по-специално насоки 16—18, насърчават държавите членки да засилят мултидисциплинарния подход в работата с деца.

51. www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Toledoconference_en.asp.

52. Повече информация (на фламандски език) на адрес: www.jeugdadvocaat.be.

71. В делата, в които участват деца, съдиите и другите правни професионалисти следва да получават подкрепа и съвети от специалисти от различни дисциплини при вземането на решения, които ще се отразят пряко или непряко върху настоящото или бъдещото благосъстояние на детето, например преценяването на висшите интереси на детето, възможните последствия от процеса, които могат да навредят на детето и т.н.

72. Мултидисциплинарният подход е особено необходим спрямо децата правонарушители. Съществуващото и нарастващото разбиране за психологията, потребностите, поведението и развитието на децата не винаги се споделя в достатъчна степен с професионалистите, работещи в областта на правоприлагането.

В Исландия, Норвегия и Швеция делата за малтретиране и насилие могат да бъдат разглеждани в т.нар. „къщи за деца“. Специалисти от социалните служби, съдебни медици, педиатри, полицаи и прокурори работят съвместно, главно в началните етапи на разследването на полицията или социалните служби. Те планират и разпределят различните задачи, които трябва да се изпълнят. В тези къщи се провеждат разпитите на въпросните деца, като има възможност трета страна да изслуша разговора чрез видеовръзка в съседна стая. На разположение са също стаи за медицински прегледи и консултации.

6. Лишаване от свобода

73. Следва да се обърне особено внимание на отношението към задържаните деца с оглед на тяхната присъща уязвимост. Практически мерки за задържането на деца са предвидени в много инструменти на Съвета на Европа, например Препоръка CM/REC(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подложени на санкции или мерки, или стандартите на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание.⁵³ Както се посочва в първия инструмент, следва да се положат конкретни усилия, за да се избегне предварителното задържане. Международните органи в областта на правата на

53. Стандарти на КПП (CPT/inf/E (2002) 1, Rev 2009 на адрес: <http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>).

децата са твърде критични към неговото прилагане и се стремят да го ограничат.⁵⁴ Предварителното задържане обаче може все пак да е необходимо в определени случаи, например с цел да се избегне рискът от манипулиране на доказателствата, повлияване на свидетелите, или когато съществува опасност от тайно споразумение или бягство и т.н.

74. Тъй като вече съществуват множество стандарти относно правата на лишените от свобода малолетни и непълнолетни,⁵⁵ не е нужно този въпрос да се разглежда отново в насоките. Основният принцип е, че нито едно друго право на децата не може да бъде ограничавано, освен правото на свобода като следствие от лишаването от свобода. Както насоки 19 и 20 ясно подчертават, правни мерки, които включват задържането под каквато и да е форма, трябва да се избягват доколкото е възможно, и следва да се използват само като крайна мярка, за възможно най-кратък срок, и да се ограничават до тежки случаи.⁵⁶ Това е правно задължение от първостепенно значение. В допълнение, общоизвестен е фактът, че задържането не намалява риска от рецидивизъм.

75. Както вече бе посочено, разделите относно лишаването от свобода и ролята на полицията не претендират да представят изчерпателен списък на правата и гаранциите, но отразяват абсолютния минимум от права, които децата следва да упражняват. Насока 21 следва да се тълкува в този смисъл.

76. Въпросът дали да бъдат задържани деца заедно с възрастни или отделно от тях не е нов. В някои случаи, като например при кърмачета, може да бъде във висш интерес на детето то да не бъде отделяно от задържания родител, или в случая на деца на задържани имигранти, които следва да не бъдат отделяни от своето семейство. В някои държави — членки на Съвета на Европа се поддържа убеждението, че в големите, рядко населени райони може, по изключение, да бъде във висш интерес на детето да бъде задържано в места за задържане на възрастни (като по този начин се улесняват посещенията от родители, чието местопребиваване

54. Вж. например Заключениеите на наблюдения на Комитета по правата на детето по отношение на Белгия: „Комитетът препоръчва държавата — страна по Конвенцията: [...] (в) [...] да гарантира, в съответствие с член 37 от Конвенцията, че лишаването от свобода ще се използва само като крайна мярка, за най-краткия възможен срок, че ще се спазват изцяло гаранциите за справедлив процес и че лицата на възраст под 18 години няма да бъдат задържани заедно с възрастни.“ (CRC/C/15/Add. 178, параграф 32, в, 13 юни 2002 г.)

55. Конвенция на ООН за правата на детето, членове 37 и 40.

56. Препоръка на Комитета на министрите CM/Rec(2008) 11, параграф 59, точка 1.

например може да бъде на стотици километри от тези места). Такива случаи обаче изискват особена бдителност от страна на органите, отговарящи за задържането, за да се предотврати евентуално насилие на децата от страна на възрастните.

77. Независимо от това, Комитетът на ООН по правата на детето е изразил твърде ясно становището си по въпроса, позовавайки се на член 37, буква в) от Конвенцията на ООН за правата на детето. Споменатата по-горе Препоръка CM/Rec(2008) 11 също посочва, че малолетните и непълнолетни правонарушители не следва да се задържат в институции за възрастни, а в такива, които са специално предназначени за тях.

78. На няколко места в текста на насоките се припомня, че те се прилагат и за деца, търсещи убежище, и че на тази особено уязвима група следва да се отдели специално внимание; непридружените малолетни и непълнолетни лица, независимо дали са търсещи убежище или не, не следва да се лишават от свобода въз основа единствено на липсата на статут на пребиваване (насока 22).

В делото *Guvenc c/y Турция* Съдът повтори забележките си по отношение на прекалено дългите срокове на задържане. Изрично е отбелязано: „В поне три от своите решения, касаещи Турция, Съдът е изразил безпокойството си относно практиката на предварително задържане на деца (вж. *Selçuk c/y Турция*, № 21768/02, параграф 35, 10 януари 2006 г.; *Koştı i други c/y Турция*, № 74321/01, параграф 30, 3 май 2007 г.; посоченото по-горе дело *Nart c/y Турция*, № 20817/04, параграф 34) и е установил нарушения на член 5, параграф 3 от Конвенцията, в който се предвиждат значително по-кратки срокове от този, излежан от жалбоподателя по настоящото дело. Така например, в делото на *Selçuk* жалбоподателят е прекарал около четири месеца в предварителния арест, когато е бил на 16 години, а в делото на *Nart* жалбоподателят е бил задържан за 48 дни, когато е бил на 17 години. В настоящото дело жалбоподателят е бил задържан на 15-годишна възраст и е останал в предварителния арест за повече от четири и половина години. В контекста на гореспоменатото Съдът счита, че предварителното задържане на жалбоподателя е продължило за прекалено дълъг период от време и е в нарушение на член 5, параграф 3 от Конвенцията.“⁵⁷

57. Европейски съд по правата на човека (втори състав), Решение от 20 януари 2009 г. по делото *Guvenc c/y Турция*, № 70337/01, параграфи 109-110.

Б. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, преди съдебното производство

79. Въпросът за минималната възраст за носене на наказателна отговорност е сложен, но от важно значение. Тази възраст варира сред държавите — членки на Съвета на Европа от едва 8 години до възрастта на настъпване на пълнолетие. Текстът на насока 23 се основава на Препоръка CM/Rec(2008)11 на Комитета на министрите до държавите членки относно Европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки. Конвенцията на ООН за правата на детето не установява определена възраст, но в Обща забележка № 10 относно правата на децата в правораздаването при малолетни и непълнолетни се препоръчва на държавите членки да не определят прекалено ниска минимална възраст. Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването при непълнолетни лица съдържат подобна мярка. Европейската мрежа от омбудсмани по въпросите на децата (ENOC) апелира възрастта да бъде увеличена на 18 години и препоръчва за защита на всички правонарушители, които не са навършили пълнолетие, да се създадат иновативни системи, които действително да акцентират върху тяхното (пре)възпитание, реинтеграция и рехабилитация.
80. В общия случай, по отношение на въпросите, свързани с правораздаването при малолетни и непълнолетни, следва да се насърчава и прилага превантивен и реинтегриращ подход. Системата на наказателното правосъдие не следва автоматично да се задейства при леки престъпления, извършени от деца, когато може да се постигне по-голям успех чрез по-конструктивни и образователно насочени мерки. Освен това, отношението на държавите членки към престъпленията следва да бъде пропорционално не само на обстоятелствата и тежестта на престъплението, но и на възрастта, по-ниската степен на виновност и потребностите на детето, както и потребностите на обществото.
81. Насоки 24 до 26 припомнят, че в редица държави членки вниманието се насочва към уреждане на споровете извън съдилищата, *inter alia*, чрез семейни консултации, деюридизация и възстановително правосъдие. Това е позитивна тенденция и държавите членки се насърчават да гарантират, че децата ще могат да се възползват от тези процедури, при условие че те няма да бъдат използвани като пречка пред достъпа им до правосъдие.

82. Такива практики вече съществуват в много държави — членки на Съвета на Европа и могат да се прилагат преди, по време и след съдебното производство. Тяхното значение е особено голямо в областта на правораздаването при малолетни и непълнолетни. Тези насоки не отдават предпочитание на каквито и да е несъдебни алтернативи, и следва да се прилагат и в техния контекст, особено при семейни спорове, в които се засягат не само строго правни въпроси. Правото в тази област има своите ограничения и може да доведе до вредни последици в дългосрочен план. Смята се, че споразуменията чрез медиация са по-предпочитани поради активното участие на засегнатите страни. Децата също могат да имат определена роля в тях. Задължителното използване на услуги по медиация преди съдебните процедури също би могло да се предвиди: това не означава, че страните трябва да се принуждават да използват медиация (което би било в противоречие на цялата идея на медиацията), а всяка страна да може да бъде информирана за съществуването на такава възможност.
83. Макар донякъде да се счита, че контактът на децата със съда трябва да се ограничава доколкото е възможно, съдебното решаване на спора не е непременно по-неблагоприятният вариант в сравнение с извънсъдебните алтернативни форми, стига то да е в съответствие с принципите на правосъдието, съобразено с интересите на децата. Както съдебните процедури, така и алтернативните способности за уреждане на спорове могат да носят рискове по отношение правата на децата, като например по-ниската степен на зачитане на основни принципи като презумпцията за невинност, правото на правни консултации и т.н. Следователно при избора на какъвто и да е вариант следва да се преценят качествата на дадената система.
84. В Обща забележка № 12 Комитетът на ООН по правата на детето препоръчва:⁵⁸ „В случай на прибягване до извънсъдебни средства за решаване на спора, включително прилагане на процедура по медиация, детето трябва да има възможност да изрази свободно и доброволно своето съгласие и да бъдат създадени условия то да получи правна и друга консултация и съдействие при определянето на уместността и целесъобразността на предложената извънсъдебна процедура.“ Насока 26 обаче изисква да бъде

58. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушвано (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.), параграф 59.

осигурено еднакво равнище на правни гаранции както в съдебни, така и в извънсъдебни производства.

85. В обобщение, текстът на насоките насърчава достъпа на децата като носители на права, в съответствие със съдебната практика на Съда, до националните съдилища, към които могат да се обърнат, ако пожелаят. Този достъп обаче трябва да бъде добре обмислен и съгласуван с алтернативите на съдебното производство.

В кантон Фрибург, Швейцария, е разработена схема за медиация по отношение на деца правонарушители. Търсейки баланс между мерките за възстановяване и възмездие, при медиацията се вземат под внимание правата и интересите на жертвата и на правонарушителя. В случай, че се покрият определени критерии, съдията може да отнесе спора към медиатор. Въпреки че медиаторът отговаря за самата процедура по медиация, наказателното дело остава отговорност на съдията. Независимо дали е постигнато споразумение между страните по спора или не, резултатът от медиацията се съобщава на съдията, който може или да одобри споразумението (в писмен вид) или да продължи процедурата, в случай че не е било постигнато споразумение.

В Норвегия двойки, които подават молба за развод и имат деца на възраст под 16 години, трябва да преминат през процедура по медиация преди да имат възможност за разглеждане на спора в съда. Целта е да се подпомогнат родителите да постигнат взаимно съгласие по въпросите при кого би трябвало да живеят децата, упражняването на родителските отговорности и правата за посещение, за да се гарантира, че висшите интереси на децата са взети под внимание.

В. Децата и полицията

86. Полицейските органи също трябва да прилагат насоките за правосъдието, съобразено с интересите на детето. Това важи за всички ситуации на възможен контакт на децата с полицията и, както е предвидено в насока 27, има особено значение в случаите, когато са засегнати уязвими деца.

87. Очевидно е, че интересите на детето следва да се вземат под внимание и в потенциално рисковани ситуации, като арестуване или разпитване на деца, както е предвидено в насоки 28 и 29. Освен в изключителни случаи, родителите трябва да бъдат незабавно уведомени за задържането на тяхното дете, а детето следва винаги да има достъп до адвокат или до друг орган, който съгласно националното законодателство отговоря за защитата на неговите права, и да има правото да уведоми родителите си или лице, на което има доверие. Контактът със службите за закрила на децата следва да бъде разрешен от момента на задържане.⁵⁹ Друго лице, на което детето има доверие (например неговите баба и дядо), следва да бъде потърсено, само ако не може да се установи контакт с родителите.

88. Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (КПИ) разработи набор от стандарти, които се прилагат при задържането на деца от полицията. В допълнение, в своите коментари относно европейските проектоправила за малолетни и непълнолетни правонарушители⁶⁰ комитетът подчертава, че тези правила следва изрично да предвиждат, че от децата, задържани от полицията, няма да се изисква да правят каквито и да е изявления или да подписват какъвто и да е документ, свързан с нарушението, в което са заподозрени, без присъствието и съдействието на адвокат или доверено лице. Тези стандарти се насърчават в насока 30. За държавите членки би било от полза да разгледат възможността за въвеждане на специализирани полицейски звена, които да са обучени за тези задачи.

59. В неотдавнашно решение белгийски съд за малолетни и непълнолетни (Антверпен, 15 февруари 2010 г.) оправда непълнолетен правонарушител, тъй като според съдията неговите права на защита са били нарушени поради това, че не е получил правна консултация при разпита в полицията, по време на който, според неговите показания, е бил принуден да признае въпросните нарушения. Съдията заключи, че е бил нарушен член 6 от ЕКПЧ.

60. КПИ, 18-ти общ доклад (2007-2008 г.), параграф 24.

В делото *Okkali c/y Турция* Съдът разглежда случая на 12-годишно момче, задържано от полицията, което твърдеше, че е било малтретирано. Съдът сметна, че като малолетно лице той е трябвало да получи по-голяма закрила и че органите не са отдали достатъчно значение на неговата особена уязвимост. Съдът добави още, че в случаи като този следва да се назначава адвокат, който да оказва подкрепа на детето, и че е нужно родителите (или законните представители) да бъдат уведомени за задържането.⁶¹

В случая *Salduz c/y Турция* Съдът установи нарушение на член 6, параграф 1 от ЕКПЧ, тъй като заподозряното 17-годишно лице не е имало достъп до адвокат по време на петдневното му задържане в предварителния арест. Съдът прецени, че: „за да се запази правото на справедлив процес съгласно член 6, параграф 1 в достатъчна степен „практично и ефективно“, достъпът до адвокат следва, като правило, да се предоставя още при първия разпит на заподозряното лице от полицията [...]“.⁶² Съдът отбеляза също, че един от специфичните елементи на този случай е била възрастта на жалбоподателя. Имайки предвид значителния брой международни правни инструменти, отнасящи се до предоставянето на правна помощ на задържани малолетни и непълнолетни, Съдът подчерта първостепенното значение на осигуряването на достъп до адвокат в случаите, когато задържаното лице е малолетно или непълнолетно.⁶³

Г. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, по време на съдебното производство

89. Тези елементи на съобразеното с интересите на детето правосъдие следва да се прилагат във всички видове производства: граждански, наказателни и административни.

61. Европейски съд по правата на човека (втори състав), Решение от 17 октомври 2006 г. по делото *Okkali c/y Турция*, № 52067/99, параграфи 69 и сл.

62. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решение от 27 ноември 2008 г. по делото *Salduz c/y Турция*, № 36391/02, параграф 55.

63. Пак там, параграфи 56-62.

1. Достъп до съд и до съдебен процес

90. Независимо че от правна гледна точка децата се смятат за носители на права, както е определено в насока 34, в много случаи те не са способни да ги упражняват ефективно. През 1990 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа подчерта в своята Препоръка 1121 относно правата на децата, че „децата имат права, които те самите могат да упражняват — дори против волята на възрастните.“⁶⁴ Член 37, буква г) от Конвенцията на ООН за правата на детето предоставя известно право на детето да предприеме съдебни действия, като може да оспори законността на лишаването си от свобода. Понастоящем широка подкрепа имат усилията за въвеждане на процедура за подаване на жалби съгласно тази Конвенция.⁶⁵ Очакванията са, че децата ще получат същите способности за защита срещу нарушаването на техните права, каквито са предоставени на възрастните по силата на някои други международни конвенции за правата на човека.

91. В същия контекст, ЕКПЧ предоставя на „всеки“, чиито права са нарушени, правото на „ефективни правни средства за тяхната защита пред съответните национални власти“.⁶⁶ Тази формулировка ясно включва и децата. По този начин им се предоставя възможност да завеждат дела пред Съда, въпреки че в много случаи националното законодателство в тяхната държава не им дава право да завеждат съдебни производства.⁶⁷

92. Имайки предвид, че по-голямата част от законодателството, отнасящо се до правната недееспособност на децата, се основава на идеята за тяхната закрила, от съществено значение е тази липса на дееспособност да не се използва срещу тях, когато техните права се нарушават, или когато никой друг не защитава тези права.

64. Препоръка 1121 (1990) относно правата на децата, параграф 6.

65. Кампанията в полза на механизъм за подаване на жалби въз основа на Конвенцията на ООН за правата на детето.

66. Член 13.

67. Вж. доклада на Секретариата на Съда, посочен по-горе, стр. 5: „Следователно децата могат да сезират Съда, дори когато съгласно националното законодателство те нямат право да завеждат съдебни производства“.

- 93.** Насока 34 препоръчва също държавите членки да предприемат законодателни мерки, чрез които да се улесни, където е необходимо, възможността за достъп до съда за деца с достатъчно високо равнище на разбиране на техните права. Също така се препоръчва използването на правни средства за защита на тези права, основано на подходящи правни консултации.
- 94.** Трябва да се обърне внимание на тясната взаимовръзка между въпросите на достъпа до правосъдие, предоставянето на подходящи правни консултации⁶⁸ и правото на изразяване на мнение в съдебни производства. Тези насоки нямат за цел да насърчават децата да сезират съдилищата без очевидна причина или правно основание за това. От само себе си се разбира, че децата, както възрастните, следва да имат солидно правно основание за завеждане на дело в съда. В случаите, когато правата на детето са нарушени или трябва да бъдат защитени, и когато законният представител не направи това от името на детето, следва да съществува възможност за разглеждане на делото от съдебен орган. Достъп до съд може да е необходим за децата и в случаите, когато е възможен конфликт на интереси между детето и законния представител.
- 95.** Достъпът до съд може да се основава на определена възрастова граница или на представата за определена способност за преценка, зрелост или разбиране. И двете системи имат своите предимства и недостатъци. Ясно установената възрастова граница има предимството на обективност по отношение на всички деца и гарантира правна сигурност. Предоставянето на достъп на децата въз основа на тяхната индивидуална способност за преценка обаче дава възможност за адаптиране към всяко едно дете, съобразно неговото равнище на зрелост. Тази система може да крие известни рискове поради широката свобода за преценка, която се предоставя на съответния съдия. Третата възможност е комбинация от двете: законно установено възрастово ограничение с възможност детето, което не е навършило съответната възраст, да оспори това ограничение.⁶⁹ Това обаче може да създаде допълнителен проблем поради това, че доказването на дееспособността или способността за преценка остава отговорност на детето.

68. Те служат също за убеждаване на детето да не завежда процедура, когато в действителност липсват правно основание или шансове за успех

69. Така например белгийското законодателство в някои случаи се позовава на възрастовата граница, а в други — на способността на преценка.

- 96.** В настоящите насоки не се определя възрастова граница, тъй като това е прекалено ограничаващо и произволно и може да доведе до действително несправедливи последици. Освен това така не може да се отчете напълно разнообразието във възможностите и равнището на разбиране на децата. Те могат да варират значително в зависимост от индивидуалното развитие на детето, житейския опит, когнитивните и други способности. Степента на зрелост на едно 15-годишно дете може да е по-ниска от тази на едно 12-годишно дете, докато деца, които са много малки, могат да са достатъчно интелигентни, за да преценят и разберат конкретната ситуация, в която се намират. Способностите, зрелостта и равнището на разбиране са по-добро отражение на действителните възможности на детето, отколкото неговата възраст.

- 97.** Макар да се признава, че всички деца, независимо от възрастта или възможностите им, са носители на права, възрастта в действителност е основен проблем в практиката, тъй като много малките деца или децата с определени увреждания не биха могли сами да защитят ефективно своите права. Поради това държавите членки следва да създадат системи, в рамките на които определени пълнолетни лица ще могат да действат от името на детето: това може да са родители, адвокати или други институции и органи, които съгласно националното законодателство отговарят за защитата на правата на децата. Тези лица или институции следва да бъдат признати или призовани не само по вече висящи процедури, но да разполагат и с мандат да се ангажират активно в завеждането на производства във всички случаи, в които дадено право на детето е било нарушено или съществува риск да бъде нарушено.

- 98.** Насока 35 препоръчва държавите членки да отстранят всички пречки пред достъпа на децата до съдилища. Тя посочва като примери съдебните разноски и липсата на правни консултации, но препоръчва да бъдат премахнати и други пречки. Такива пречки могат да са от различно естество. В случай на възможен конфликт на интереси между децата и техните родители, следва да се избягва искането на родителско съгласие. Необходимо е да се разработи система, при която необоснованият отказ на родителя да не възпрепятства детето да прибегне до уреждане на въпроса в съда. Други пречки пред достъпа до правосъдие могат

да бъдат от финансово или психологическо естество. Процесуалните изисквания следва да бъдат ограничени дотолкова, доколкото е възможно.⁷⁰

99. В някои случаи детето не може да оспорва определени действия или решения в периода на своето детство поради травма, причинена например от сексуално насилие или в резултат на семейни проблеми, пораждащи сериозен конфликт.

100. В такива случаи насока 36 препоръчва да се предоставя достъп до съда за определен период от време след като детето навърши пълнолетие. В този контекст държавите членки се насърчават да преразгледат своите срокове на погасителна давност. Конвенцията на Съвета на Европа за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (CETS № 201) би могла да послужи ефективно като източник на вдъхновение в това отношение.⁷¹

В делото *Stubbings и други с/у Обединеното кралство*⁷² Съдът счита, че „през последните години се наблюдава повишение на осведомеността за обхвата от проблеми, породени в резултат от малтретирането на деца и неговите психологически ефекти върху жертвите, и може да е необходимо да се променят правилата за погасяване по давност на преследването, прилагани в държави — членки на Съвета на Европа, и в близко бъдеще да се предвиди специална разпоредба за тази група жалбоподатели.“⁷³

2. Правни консултации и представителство⁷⁴

101. За да имат децата достъп до правосъдие, което действително защитава техните интереси, държавите членки следва да улеснят

70. Прекалено рестриктивният или чисто технически подход към представителството следва да се избягва. Вж. I. Berro-Lefèvre, „Подобряване достъпа на децата до Европейския съд по правата на човека“ („Improving children's access to the European Court of Human Rights“), Международно правосъдие за деца, Монография № 3, Страсбург, Council of Europe Publishing, 2008 г., стр. 69—78.

71. Член 33.

72. Европейски съд по правата на човека (състав), Решение от 22 октомври 1996, *Stubbings и други с/у Обединеното кралство*, № 22083/93; № 22095/93, параграф 56.68 [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/MJU-28\(2007\)INFO1%20e.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/MJU-28(2007)INFO1%20e.pdf).

73. Параграф 56.

74. Вж. ChildONEurope, *Изследване върху националните системи за процесуално представителство на децата* (Survey on the national systems of children's legal representation), март 2008 г. (www.childoneurope.org). В това изследване са представени няколко модела.

достъпа до адвокат или до друга институция или орган, които съгласно националното законодателство отговарят за защитата на правата на децата, и да бъдат представлявани от тяхно име в случаите, в които има, или би могло да има, конфликт на интереси между детето и родителите или други засегнати страни. Това е основното послание на насока 37. Европейската конвенция за упражняване правата на децата (ETS № 160)⁷⁵ посочва: „Страните разглеждат възможността за предоставяне на допълнителни процесуални права на децата във връзка с производства пред съдебен орган, които ги засягат, по-специално [...] отделен представител [...] адвокат“.⁷⁶

102. Насока 38 препоръчва осигуряването на достъп на децата до безплатна правна помощ. За тази цел не е необходима непременно напълно обособена система за правна помощ. Помощта може да бъде предоставяна по същия начин както правната помощ за възрастни или при по-благоприятни условия и да бъде зависима от финансовите средства на носителя на родителската отговорност или самото дете. Във всеки случай, системата за правна помощ трябва да бъде ефективна в практиката.

103. Насока 39 разглежда професионалните изисквания към адвокатите, които представляват децата. Важно е също така правните такси за адвоката на детето да не се поемат от неговите родители, пряко или непряко. Ако те бъдат поети от родителите, особено в случаите на конфликт на интереси, няма гаранция, че адвокатът ще може да защитава безпристрастно възгледите на детето.

104. Препоръчва се въвеждането на система от адвокати, специализирани по въпросите на малолетните и непълнолетните, като същевременно се зачита правото на детето на свободен избор на адвокат. Важно е да се изясни точната роля на адвоката на детето. Адвокатът не трябва да излага в съда това, което според него е във висш интерес на детето (да поема ролята на настойник или обществен защитник), а следва да формулира и защитава възгледите и мненията на детето, както би постъпил с възрастни клиенти. Адвокатът следва да търси информираното съгласие

75. ETS № 160.

76. Член 5, буква б).

на детето относно най-добрата стратегия, която да се използва. В случай че адвокатът не е съгласен с това мнение, той или тя следва да се опита да убеди детето, така както би постъпил с всеки друг клиент.

- 105.** Ролята на адвоката е различна от тази на процесуалния попечител, споменат в насока 42, тъй като последният се назначава от съда, а не от „клиент“, и следва да подпомага съда в определянето на висшите интереси на детето. Едновременно изпълняване на функциите на адвокат и процесуален попечител от едно лице обаче следва да се избягва поради опасността от възникване на конфликт на интереси. В определени случаи компетентният орган следва да назначи или процесуален попечител, или друг независим представител, който да представлява позицията на детето. Това би могло да стане по искане на детето или друга засегната страна.

В Грузия правото на правна помощ в наказателни дела за лица на възраст под 18 години се предоставя *ex officio*, понеже те се считат за „социално уязвими“. За да се възползват от тази услуга, децата не трябва да отговарят на никакво друго условие.

3. Право на изслушване и на изразяване на мнение

- 106.** Обща забележка № 12 на Комитета на ООН за правата на детето тълкува правото на детето да бъде изслушвано, което е един от четирите водещи принципа на Конвенцията на ООН за правата на детето, като използва думата „осигуряват“, която е правен термин с особена тежест и оставя малка свобода на действие на държавите — страни по Конвенцията.⁷⁷ Тази забележка акцентира върху факта, че възрастта сама по себе си не може да е определяща за значението на възгледите на едно дете.⁷⁸ В своята Обща забележка № 5 комитетът с право отбелязва: „лесно е да се създаде впечатление, че детето се „изслушва“; да се отдаде необходимото значение на неговите възгледи обаче изисква истинска промяна.“⁷⁹

77. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушвано (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.), параграф 19.

78. *Пак там*, параграфи 28-31.

79. Обща забележка № 5 относно Общи мерки по прилагането на Конвенцията на ООН за правата на детето (CRC/GC/2003/5), член 12.

- 107.** Член 3 от Европейската конвенция за упражняване правата на децата (ETS № 160) обвързва правото на изслушване с правото на информация: по време на съдебното производство децата следва да получат цялата необходима информация, да бъдат консултирани и да изразят своите мнения, и да бъдат информирани относно възможните последствия, свързани с тези мнения, и възможните последствия от всяко едно решение.

- 108.** В настоящите насоки се използват понятия като „възраст и зрелост“ и „достатъчно равнище на разбиране“, които предполагат определена степен на разбиране, но не стигат дотам, че да изискват от детето да притежава пълни и всеобхватни познания по всички аспекти на разглеждания въпрос.⁸⁰ Децата имат право на свободно изразяване на мненията си, без какъвто и да било натиск или манипулиране.⁸¹

- 109.** В Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления, се използва определението „ориентиран към детето“ в значението на „балансиран подход по отношение на правото на закрила на детето, който взема под внимание неговите индивидуални нужди и възгледи“.⁸²

- 110.** Законите следва да бъдат ясно формулирани, за да се гарантира правната равнопоставеност на всички деца. Следва да се предполага, че детето притежава достатъчно равнище на разбиране, независимо от неговата възраст, особено в случаите, когато то изразява желание да бъде изслушано. Възрастта обаче все още има решаваща роля в „предоставянето“ на основното право на децата да бъдат изслушвани по въпросите, които ги засягат (насока 45). Все пак трябва да се отбележи, че при някои обстоятелства изслушването на детето е негово задължение (при даването на показания).

80. За повече информация вж. Преглед на ЕКРН: „Измерване на зрелостта. Разбиране за развиващите се способности на децата“, 2009 г.

81. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушвано (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.), параграф 22.

82. Насоки на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 22 юли 2005 г.).

- 111.** Нужно е децата да знаят с точност какво предстои да се случи и какъв ще бъде статутът на даденото от тях мнение или изявление.⁸³ Съдията следва да не откаже да изслуша детето без основателни причини, освен ако това не е във висш интерес на детето (насока 47). Децата следва да са ясно информирани за това, че ако съдията ги изслуша, това не означава, че те ще „спечелят“ делото. С цел да се гарантира доверието и зачитането на постановеното решение, адвокатът на детето следва да положи конкретни усилия и да му обясни, както се постъпва при възрастни, защо с неговото мнение не е било съобразено и защо е взето даденото решение (насока 48).
- 112.** Също така, децата имат право да изразят възгледите и мненията си по всеки един въпрос или дело, в което са въввлечени или засегнати. Те следва да имат тази възможност за изразяване независимо от тяхната възраст, в безопасна среда, при зачитане на тяхната личност. Те следва да се чувстват уверени, когато разговарят със съдия или други длъжностни лица. За тази цел може да е необходимо съдиите да пропуснат определени формалности като например носенето на перука и тога или изслушването на детето в самата съдебна зала; ползотворен резултат например може да даде изслушването на детето в кабинета на съдията.
- 113.** Важно е детето да може да говори свободно и без да бъде прекъсвано. На практика това може да означава, че не следва да се допускат други лица в залата (например родителите или предполагаемият извършител) и атмосферата в залата да не бъде смущавана от неоправдани прекъсвания, агресивно поведение или постоянно движение на хора.
- 114.** В много случаи съдиите не са обучени да общуват с деца и рядко се призовават специалисти, които да им помогнат в тази задача. Както вече бе посочено (параграф 96 по-горе), дори малките деца могат ясно да изразят своето мнение, ако получат подходящо съдействие и подкрепа. Съдиите и другите специалисти всъщност следва да се стремят да получат собствените възгледи, мнения и гледни точки на детето по дадено дело.

83. Европейска конвенция за упражняване правата на децата, член 3, буква в).

- 115.** Следва да се обърне сериозно внимание на въпроса кой ще изслуша детето — съдията или назначен експерт, като се вземат предвид желанията и интересите на детето.⁸⁴ Някои деца понякога предпочитат да бъдат изслушани от „специалист“, който впоследствие ще представи тяхната гледна точка пред съдията. Други деца обаче ясно заявяват, че предпочитат да разговарят лично със съдията, тъй като той или тя е този, който ще вземе решението.
- 116.** Макар че със сигурност съществува риск от манипулиране, когато децата се изслушват и изразяват своите мнения (например от единия родител спрямо другия), следва да се положат всички усилия да не се позволи този риск да накърни това основно право.
- 117.** Комитетът на ООН по правата на детето предупреждава да не се предприемат чисто формален подход и неетични практики⁸⁵ и посочва основните изисквания за ефективно и целесъобразно прилагане на правото на изслушване.⁸⁶ Процедурите за изслушване на деца следва да са прозрачни и информативни, доброволни, зачитащи достойнството, съответстващи, съобразени с интересите на детето, приобщаващи, проведени от обучени служители, безопасни и чувствителни към риска и, накрая, отговорни.

В дело за международно осиновяване на румънски деца от италиански осиновители (дело *Pini и други с/у Румъния*) Съдът ясно изрази позицията си за правото на децата да бъдат изслушани и възгледите им да бъдат взети сериозно под внимание: „Трябва да се посочи, че в конкретния случай децата са отхвърлили идеята да се присъединят към своите осиновители в Италия в момент, когато са били на възраст, на която с основание е можело да се

84. Комитетът на ООН по правата на детето препоръчва децата да бъдат изслушвани пряко. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушвано (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.), параграф 35.

85. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушвано (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.), параграф 132: „Комитетът насърчава държавите — страни по Конвенцията да избягват чисто формалните подходи, които ограничават изразяването на мнения от децата, или които позволяват на децата да бъдат изслушвани, но не придават необходимото значение на техните мнения. Комитетът подчертава, че манипулирането на децата от възрастните, поставянето на децата в положение, при което им се казва какво могат да кажат, или излагането на децата на риск от причиняване на вреда вследствие на тяхното участие, не са етични практики и не могат тълкувани като прилагане на член 12.“

86. Обща забележка № 12 относно правото на детето да бъде изслушвано (CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.), параграфи 133-134.

приеме, че са били достатъчно формирани като личности и са достигнали необходимата зрелост, за да изразят мнението си във връзка със средата, в която биха искали да израснат⁸⁷. Интересите на децата са продиктували необходимостта мненията им да бъдат взети под внимание, веднага щом са достигнали нужната зрелост, за да могат да ги изразят. Постоянният отказ на децата, след навършването им на 10-годишна възраст, да пътуват до Италия и да се присъединят към техните осиновители има определена тежест в това отношение.⁸⁸

В делото *Hokkanen c/y Финландия* баща предявява иск за родителски права над дъщеря си, която от години живее с баба си и дядо си. Детето не желае да живее с баща си и Съдът прие, че „детето е достигнало достатъчно ниво на зрелост, за да могат възгледите да бъдат взети под внимание, и че не следва да се предоставя право на лични отношения с родителя противно на нейната воля“.⁸⁹

4. Избягване на неоснователно забавяне

118. Необходимо е споровете, в които участват деца, да се решават експедитивно и би могло да се разгледа въвеждането на система за тяхното приоритизиране.⁹⁰ Принципът на неотложност е предвиден в насока 50. Следва да се има предвид, че представата на децата за времето е различна от тази на възрастните и времевият компонент е много важен за тях: например производство по дело за родителски права, продължило една година, може да изглежда много по-дълго за едно 10-годишно дете, отколкото за един възрастен. Процедурният правилник на съда следва да допуска система за приоритизиране в тежки и неотложни дела, или когато биха могли да възникнат възможни непоправими последиствия, ако не бъдат предприети незабавни действия (насока 51 относно делата в областта на семейното право).

119. Други примери, илюстриращи този принцип, могат да бъдат открити в съответните инструменти на Съвета на Европа. В един от тях от страните се изисква да гарантират, че следствието и наказателното производство се разглеждат приоритетно и се провеждат без неоправдано забавяне.⁹¹ Това е много важно и от гледна точка на това да се даде възможност на жертвите да започнат своето възстановяване. В друг инструмент конкретно се препоръчва „да се гарантира, че случаите, в които участват малолетни и непълнолетни, се разглеждат в по-кратки срокове, без неоснователно забавяне, така че да се осигури ефективно образователно въздействие“.⁹²

120. Зачитането на висшите интереси на детето може да изисква гъвкавост от страна на съдебните органи при изпълнението на определени решения в съответствие с националното законодателство, както е посочено в насока 53.

В две дела срещу Германия времевият компонент бе разгледан от Съда, който установи, че в случаите, касаещи взаимоотношения между родител и дете, е задължително да се подхожда с изключително внимание от гледна точка на факта, че опасността, която крие изтичането на определен период от време, *de facto* може да доведе до приключване на спора, и че отношениято на детето към един от родителите му би могло да пострада.⁹³

В делото *Paulsen-Medalen u Svensson c/y Швеция* Съдът установи нарушение на член 6, параграф 1 от ЕКПЧ, тъй като органите не са действали с необходимото изключително внимание при разглеждането на спор относно правото на родителя на лични отношения с детето.⁹⁴

87. Европейски съд по правата на човека (втори състав), Решение от 22 юни 2004 г. по делото *Pini и други c/y Румъния*, № 78028/01 и № 78030/01, параграф 157.

88. *Пак там*, параграф 164.

89. Европейски съд по правата на човека (състав), Решение от 23 септември 1994 г. по делото *Hokkanen c/y Финландия*, № 19823/92, параграф 61.

90. Вж. също чл. 41 от Правилата на Европейския съд по правата на човека. Това следва да се използва по-често според I. Berro-Lefevre, *цитирано по-горе*, стр. 76.

91. Конвенция на Съвета на Европа за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (CETS № 201, член 30, параграф 3).

92. Препоръка на Комитета на министрите към Съвета на Европа № R (87)20 относно обществените реакции към престъпността сред непълнолетните, параграф 4.

93. Вж. Европейски съд по правата на човека (голям състав), Решение от 13 юли 2000 г. по делото *Elsholz c/y Германия*, № 25735/94, параграф 49, и Решение от 8 юли 2003 г. по делото *Sommerfeld c/y Германия*, № 31871/96, параграф 63.

94. Европейски съд по правата на човека (състав), Решение от 19 февруари 1998 г. по делото *Paulsen-Medalen u Svensson c/y Швеция*, № 16817/90, параграф 42.

Избягването на неоснователно забавяне е също така важно и в наказателните дела. В делото *Boiatar c/y Белгия* бе поставено изискване за бърз съдебен контрол в случаите на задържане на малолетни и непълнолетни лица. Счете се, че неоправдано дългото проточване във времето трудно би могло да се разглежда като съвместимо с условията за краткосрочност, предвидени в член 5, параграф 4 от ЕКПЧ.⁹⁵

5. Организация на производството, среда и език, подходящи за детето

121. Пригодените към децата методи на работа⁹⁶ следва да им позволят да се чувстват в безопасност. Придружаването им от лице, на което те имат доверие, може да ги накара да се чувстват по-уверени по време на производството. Конвенцията на Съвета на Европа за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (CETS № 201)⁹⁷ посочва, че детето може да бъде придружавано от свой законен представител или от пълнолетно лице по свой избор, но това лице следва да бъде счетено за подходящо. Може да бъде взето мотивирано решение срещу присъствието на дадено придружаващо лице.

122. Архитектурното оформление на съдебните зали може да създаде у децата усещане за голямо неудобство. Съдебните служители следва да запознаят децата, *inter alia*, с вътрешното оформление на съда и самоличността на участващите длъжностни лица (насока 55). Сградите на съда могат да имат по-скоро потискащ или плашещ вид, дори за възрастните (насока 62). Въпреки че е трудно това да се промени, поне по отношение на съществуващите съдилища, има начини третирането на децата в тези сгради да се подобри, като работата с тях се пригоди повече към техните нужди.

123. Съдебните помещения могат, когато е възможно, да включват специални стаи за разпит, които са съобразени с висшите интереси на детето. По същия начин за създаването на подходяща за

децата обстановка в съдебната зала може да е необходимо да не се носят перуки и тоги или други официални униформи и облекло. Това може да се приложи съобразно възрастта на детето или функцията на длъжностното лице. В зависимост от обстоятелствата и мнението на детето може например униформите да служат като разграничителен белег за детето, че то говори с полицейски служител, а не със социален работник, което има своето значение. Това би могло също така да допринесе за усещането на детето, че въпросите, които го засягат, се вземат под сериозно внимание от компетентния орган. В обобщение, обстановката може да бъде сравнително формална, но поведението на длъжностните лица следва да бъде по-неформално и, във всеки случай, в по-голяма степен съобразено с интересите на детето.

124. Още по-важно е, че правосъдието, съобразено с интересите на детето, предполага също, че децата разбират естеството и приложното поле на взетото решение, както и последствията от него. Макар че поради правни причини, решението и мотивите за него не могат винаги да се излагат писмено и обясняват с подходящи за децата думи, тези решения следва да им бъдат обяснени от техния адвокат или от друго подходящо лице (родител, социален работник и т.н.).

125. Биха могли да се създадат специални съдилища за малолетни и непълнолетни, или най-малкото такива специализирани състави, които водят дела по престъпления, извършени от деца.⁹⁸ Доколкото е възможно, следва да не се допуска изпращане на деца в съдилища за пълнолетни, подлагане на процедури или на присъди за пълнолетни.⁹⁹ В съответствие с изискванията на Съда в тази област биха могли да се създадат специализирани звена в рамките на правоприлагащите органи (насока 63).

В няколко дела срещу Обединеното кралство, свързани с непълнолетни правонарушители, Съдът подчерта, че трябва да се предприемат специални мерки за промяна на процедурата, приложима за възрастни в съдилищата, с цел смекчаване на строгостта от

95. Европейски съд по правата на човека (състав), Решение от 29 февруари 1988 г. по делото *Boiatar c/y Белгия*, № 9106/80, параграф 63.

96. Вж. W. McCaig, „Принципите на съобразеното с интересите на детето правосъдие на международно равнище“ *Международно правосъдие за деца*, Монография № 3, Council of Europe Publishing, 2008 г., стр. 119-127.

97. Член 35, параграф 1, буква е).

98. Конвенция на ООН за правата на детето, чл. 40, параграф 3.

99. Препоръка на Комитета на министрите на Съвета на Европа № R(87)20 относно обществените реакции към престъпността сред непълнолетните, производства срещу малолетни и непълнолетни, параграф 5.

гледна точка на ранната възраст на обвиняемия. Така например правните специалисти следва да не носят перуки и тоги и непълнолетният ответник да не застава на издигната подсъдима скамейка, а вместо това да му бъде разрешено да седне до своя законен представител или социален работник. Изслушванията следва да се провеждат по такъв начин, че да се намали доколкото е възможно усещането за страх и потиснатост.

След случаите *T. с/у Обединеното кралство* и *V. с/у Обединеното кралство*, в които бе счетено, че обстановката в залата на националния съд всява страх у децата, бяха изготвени Практически указания за съдебни процеси срещу деца и млади хора в Crown Court (Съда на короната). Целта е да се преодолеят страхът, унижението и тревогите на детето, изправено пред съда. Елементи на тези указания са, *inter alia*, възможността детето да посети съдебната зала преди процеса и да се запознае с обстановката в нея, възможността за подкрепа от страна на полицейските органи с цел да се предотврати всяването на страх и агресивното отношение на медиите, неносенето на перуки или тоги, разясняването на процедурата на разбираем за детето език, ограниченото присъствие на лица по време на изслушванията в съда и т.н.

Полското министерство на правосъдието насърчава и прилага идеята за стаи за разпит, пригодени към нуждите на децата, в сътрудничество с неправителствена организация. Основната цел е да се защитят децата свидетели и жертви на престъпления, особено престъпления, свързани със сексуално и домашно насилие, като практически се прилагат принципите на разпит на деца в подходящи за тях условия и от компетентни лица. Процедурата гарантира, че децата ще бъдат разпитвани от съдия в присъствието на психолог. Другите имащи отношение лица (прокурор, адвокат, обвиняемият, частният тъжител) присъстват в отделна зала и имат възможност да участват в разпита с помощта на системи за комуникация между залите, полупрозрачни огледала и/или излъчване на живо. Важни подробности за създаване на по-комфортна обстановка за децата включват, *inter alia*: гарантирана

на личната неприкосновеност (шумоизолираща врата между стаята за разпит и другите стаи/помещения); стая, оборудвана в съответствие с нуждите на детето с цел да се осигури неговата физическа и психическа безопасност по време на разпита, с използване на неутрални цветове и мебелировка в стаята, осигуряващи неговия комфорт (два вида размери на масите и столовете, канапе или кресло, мек килим); стаи, снабдени с материали и оборудване за целите на събиране на информация от детето (цветни моливи, хартия, кукли и т.н.).

6. Показания/изявления на деца

- 126.** Въпросът за събирането на показания/изявления от деца съвсем не е лесен за решаване. Тъй като почти липсват стандарти в тази област (като например Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления),¹⁰⁰ бе счетено за необходимо да се разгледа този въпрос, понеже провеждането на такива разпити с цел събиране на показания/изявления изисква практически насоки.
- 127.** Както е посочено в насока 64, тези дейности следва да се извършват, доколкото е възможно, от обучени специалисти. В същия контекст насока 66 препоръчва когато е нужно да се проведе повече от един разпит, тези разпити да се провеждат от едно и също лице с оглед на съгласуваността в подхода и взаимното доверие, но броят на разпитите следва да се ограничи до възможния минимум (насока 67).

100. Насоки на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления (ECOSOC Res 2005/20, 22 юли 2005 г.), раздел XI, член 30, буква г): „Използват процедури, ориентирани към детето, включително специализирани стаи за разпит на деца, интердисциплинарни услуги за децата – жертви, локализиращи на едно място, модифицирани съдебни зали, съобразени със специфичните нужди на деца свидетели, прекъсвания по време на даването на свидетелски показания от детето, изслушвания на детето, които се насрочват в такъв час от деня, който е подходящ за възрастта и зрелостта му, адекватна система за известяване с оглед да се гарантира, че детето отива в съда само когато е необходимо, както и други подходящи мерки, улесняващи даването на показания.“ Следва да се има предвид, че тези насоки се отнасят за даването на свидетелски показания по принцип, а не само по време на наказателни производства.

128. Поради очевидни причини следва да се въведат специални правила за събиране на показания, особено от деца жертви, в най-подходящите за това условия. Примери за такива практики са разрешението да се дават показания чрез аудио-, видео- или телевизионна връзка, както и предоставянето на свидетелски показания на експерти преди началото на процеса и избягването на визуален или друг вид контакт между жертвата и предполагаемия извършител (насока 68), и даването на показания в отсъствието на предполагаемия извършител (насока 69). В някои случаи обаче, например на сексуална експлоатация, провеждането на видеозапис на разпитите може да бъде травмиращо за жертвата. Поради това следва да се преценят евентуалните вреди или вторично виктимизиране, свързани с подобни записи, и да се разгледа възможността за използване на други техники, като например аудиозапис, с цел избягване на повторно виктимизиране и вторични травми.

129. Процесуалните закони и законодателство на държавите членки в тази област варират значително и е възможно да са в сила по-леки правила за даване на показания от деца. Във всеки случай, държавите членки следва да отдадат приоритет на висшите интереси на детето при прилагането на законодателство, свързано с даването на показанията. Примерите, посочени в насока 70, включват отпадането на изискването за полагане на клетва от детето или предоставянето на други подобни декларации. Настоящите насоки не целят да засегнат гаранциите за правото на защита в различните правораздавателни системи; те обаче призовават държавите членки да адаптират, където е необходимо, някои елементи от правилата за даване на показания, така че да се предотврати допълнителното травмиране на децата. В края на краищата, съдията е винаги този, който отчита тежестта и валидността на всяко едно свидетелско или друго показание, дадено в съда.

130. Насока 70 посочва още, че, сами по себе си, тези форми на адаптиране към нуждите на децата не следва да намаляват значимостта на даденото показание. Подготовката на дете свидетел за даване

на показания, обаче, следва да се избягва поради риск от упражняване на прекалено въздействие върху детето. Създаването на примерни протоколи за разпит (насока 71) не следва да бъде непременно отговорност на съдиите, а по-скоро на националните съдебни власти.

131. Въпреки че използването на аудио- и видеозаписи на изявленията на децата има някои предимства, тъй като по този начин се избягва повторението на често травматични преживявания, преките свидетелски показания пред разпитващия съдия могат да са по-подходящи за деца, които не са жертви, но предполагаеми извършители на престъпления.

132. Както вече бе посочено, възрастта не следва да бъде бариера за правото на детето да участва пълноправно в процеса на правораздаване.¹⁰¹ Съгласно насока 73, техните свидетелски показания не следва да се считат за недействителни или ненадеждни единствено заради възрастта им.

133. В случай, че децата бъдат призовани или те самите изразят желание да дадат показания в производства по семейноправни въпроси, следва да се отдаде необходимото значение на тяхното уязвимо положение в даденото семейство и на последствията, които могат да имат показанията върху настоящите и бъдещи взаимоотношения. Следва да се положат всички възможни усилия, за да се гарантира, че детето е запознато с последствията от даването на свидетелски показания и е подпомогнато при даването на показания чрез някой от способите, изложени по-горе.

Съдът призна специфичното естество на производствата, свързани със сексуални престъпления. В делото *S.N. с/у Швеция* Съдът установи, че: „Такива производства често се възприемат като изпитание от жертвата, особено когато последната е изправена, противно на волята си, лице в лице с обвиняемия. Тази специфика е още по-видна, когато в делото е въввлечено малолетно или непълнолетно лице. При преценяването в такива производства дали обвиняемият е бил съден справедливо или не, трябва да се

¹⁰¹ Пак там, раздел VI, член 18.

вземе под внимание правото на зачитане на личния живот на предполагаемата жертва. Поради това Съдът приема, че в наказателни производства, свързани със сексуално насилие, могат да се предприемат определени мерки за защита на жертвата, при условие че тези мерки могат да бъдат съгласувани с подходящото и ефективно упражняване на правата на защитата.¹⁰²

В същото дело бе обърнато внимание и на възможния подвеждащ характер на някои въпроси. За да се избегнат отрицателните последици от това, биха могли да се използват услугите на експерти по съдебна психология, притежаващи специално обучение и компетентности.¹⁰³

В делото *W.S. c/y Полша* Съдът предложи възможни начини, с които да се оцени надеждността на малкото дете жертва, и посочи, че това би могло да се извърши по по-неагресивен начин от прекия разпит. Биха могли да се прилагат някои усъвършенствани методи, като например разпитът на детето в присъствието на психолог, при което въпросите на защитата се задават в писмен вид, или разпит в студио с възможност жалбоподателят или неговият адвокат да присъстват посредством видеовръзка или полупрозрачно огледало.¹⁰⁴

Д. Правосъдие, съобразено с интересите на детето, след съдебното производство

134. Съществуват много мерки, които могат да бъдат предприети, за да се пригоди правосъдието към интересите на детето след приключване на съдебното производство. На първо място, такава мярка е съобщаването и разясняването на детето на постановеното решение или присъда (насока 75). Информацията следва да бъде

допълнена с обяснение на възможните стъпки, които могат да се предприемат, включително обжалване или отнасяне до независим механизъм за подаване на жалби. Това следва да се осъществи от представителя на детето, т.е. адвоката, процесуалния попечител или законния представител, в зависимост от националното право. Насоки 75, 77 и 81 разглеждат ролята на тези представители.

135. Насока 76 препоръчва да се предприемат незабавни мерки, за да се улесни изпълнението на постановления или решения, които включват или засягат деца.

136. В много случаи, и по-специално в граждански дела, отсъждането на решение не означава непременно, че конфликтът или проблемът са намерили окончателно уреждане: семейно-правните въпроси са добър пример в това отношение и те се разглеждат в насоки 78 и 79. В тази чувствителна област следва да има ясни правила за предотвратяване упражняването на сила, принуда или насилие при прилагането на решенията, например относно правото на посещение, с цел да се избегне причиняване на допълнителни травми. Затова, вместо решенията на съда да се изпълняват с помощта на полицията, за предпочитане е родителите да се насочват към служби по медиация или до неутрални центрове за посещения, за да разрешат своите спорове. Единственото изключение в това отношение е, когато има риск за благосъстоянието на детето. Други услуги, например услугите в подкрепа на семействата, също имат определена роля чрез упражняване на контрол върху семейните конфликти с цел да се гарантират висшите интереси на детето.

В производства по дела за изпълнение на съдебни решения по семейноправни спорове, като например правото на лични отношения с детето или на упражняване на родителски права, Съдът прие в няколко случая, че определяща роля има въпросът дали националните органи са предприели всички необходими мерки, за да улеснят изпълнението, както обосновано може да се изисква с оглед на специфичните обстоятелства на всеки случай.

102. Европейски съд по правата на човека (първи състав), Решение от 2 юли 2002 г. по делото *S.N. c/y Швеция*, № 34209/96, параграф 47.

103. *Пак там*, параграф 53.

104. Европейски съд по правата на човека (четвърти състав), Решение от 19 юни 2007 г. по делото *W.S. c/y Полша*, № 21508/02, параграф 61.

В Австрия „Кафенето за посещения“ („Besuchsausschuss“) предлага на децата възможността да поддържат контакт и с двамата родители след развод или раздяла в условията на сигурна и подкрепяща обстановка. Правото на лични отношения с детето може да бъде осигурено в специално предназначени помещения под наблюдението на обучен персонал с цел да се избегнат конфликти между родителите, когато се упражнява правото на посещение. Тази форма на посещение в присъствието на други лица може да бъде разпоредена от съда или поискана от единия или от двамата родители. Основен критерий е грижата за благосъстоянието на детето и недопускането то да се окаже в центъра на спор между родителите.

137. Насоки 82 и 83 разглеждат въпроса за децата правонарушители. Особено внимание е обърнато на успешната интеграция в обществото, значението на неогласяването на съдебните досиета извън рамките на правосъдната система и допустимите изключения от този важен принцип. Изключения могат да се правят в случаите на тежки престъпления, *inter alia*, с оглед на обществената безопасност и когато става въпрос за наемане на работа на лица, които работят с деца. Пример в това отношение е наемането на работа на лице, за което има данни, че е упражнявало сексуално насилие върху деца. Насока 83 цели да осигури закрила за всички категории деца, не само за особено уязвимите от тях.

138. В делото *Voicatar c/у Белгия* Съдът преразглежда въпроса за непълнолетен правонарушител, който е бил настаняван и извеждан от затвор за възрастни девет пъти. Въпреки че по това време задържането на малолетни и непълнолетни в затвори за възрастни е било разрешено съгласно закона за защита на тези лица, Европейският съд по правата на човека заключи, че: „Деветте мерки за настаняване, взети в тяхната цялост, не са били в съответствие с член 5, параграф 1, алинея г, буква г. Вследствие на повторното лишаване от свобода всяко следващо разпоредение за настаняване е било все по-„неправомерно“ съгласно алинея г, член 5, параграф 1, алинея г, буква г, особено като се има предвид, че Кралският съвет (кралските прокурори)

не е образувал в нито един случай наказателно производство срещу жалбоподателя във връзка с престъпленията, в които е обвиняван.“¹⁰⁵

Британската фондация Barnardo's създаде служби за подкрепа на децата в няколко институции за малолетни и непълнолетни правонарушители в цялото Обединено кралство, като по време на тяхното задържане им осигурява независимо застъпничество и съдействие по проблеми, свързани с благополучието, грижите и отношението към тях, и ги подготвя за повторното им включване в обществото. Освен индивидуалните срещи в рамките на една седмица от задържането им, младите хора получават възможност и за контакт със службата, както и достъп до безплатна телефонна линия за помощ. Службата за подкрепа помага на младите хора да се запознаят със системата и да се свържат със съответните професионалисти, които са в състояние да спомогнат за решаването на техните проблеми.

V. Насърчаване на други дейности, съобразени с интересите на детето

139. От само себе си се разбира, че за истинска промяна в областта на правата на децата и правосъдието, съобразено с интересите на детето, е необходим проактивен подход от страна на държавите — членки на Съвета на Европа, които се насърчават да осъществяват редица различни мерки.

140. Мерките от буква а до буква г насърчават проучванията в тази област, обмяната на практики, сътрудничеството и дейностите за повишаване на осведомеността, по-специално чрез създаване на подходящи за деца версии на правни инструменти. Освен това, те подкрепят правилното функциониране на информационните служби по въпросите на правата на децата.

¹⁰⁵ Европейски съд по правата на човека (състав), Решение от 29 февруари 1988 г. по делото *Voicatar c/у Белгия*, № 9106/80, параграфи 52—53.

141. Инвестирането в образованието в областта на правата на децата и разпространението на свързаната с тях информация не е само задължение съгласно Конвенцията на ООН за правата на детето,¹⁰⁶ но и превантивна мярка срещу нарушенията на тези права. Познаването на нечи права е първата предпоставка за „изживяването“ на тези права и за способността да се разпознае евентуалното им нарушение или потенциално нарушаване.¹⁰⁷

Много организации разработват версии, подходящи за деца, на Конвенцията на ООН за правата на детето и на други документи, отнасящи се до тези права. Пример в това отношение е адаптираната за деца версия на Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления, изготвена от УНИЦЕФ и Службата на ООН по наркотиците и престъпността.

142. Дейностите, предвидени в алинеи от д до ж, целят да улеснят достъпа на децата до съдилищата и механизмите за подаване на жалби, и разглеждат редица възможни мерки в това отношение (въвеждане на система от специализирани съдии и адвокати, улесняване ролята на гражданското общество и независимите органи на национално, регионално и международно равнище). В тази област държавите следва да предвидят прилагането на механизми за подаване на колективни жалби. Механизмът за подаване на колективни жалби, отразен в ревизираната Европейска социална харта (ETS № 163), е добър пример в това отношение: той е достъпен, не изисква наличието на конкретна жертва и не е необходимо да бъдат изчерпани всички национални правни средства за защита. Омбудсманите по въпросите на децата, НПО в сферата на правата на децата, социалните служби и т.н. следва да могат да подават жалби или да завеждат процедури от името на съответното дете.

106. Член 42: „Държавите — страни по Конвенцията, се задължават да оповестят широко принципите и разпоредбите на Конвенцията както сред възрастните, така и сред децата чрез подходящи и активни действия“.

107. Вж. също Berro-Lefèvre, *цитирано по-горе*, стр. 74—75.

143. Заслужава да се отбележи, че се насърчават нови стратегии и на международно равнище, като например посочената по-горе кампания в полза на процедурата за подаване на жалби въз основа на Конвенцията за правата на детето.

144. Алинеи з и и акцентират върху необходимостта от подходящи образователни, обучителни и повишаващи осведомеността мерки, докато й и к подкрепят въвеждането на целесъобразни специализирани структури и услуги.

VI. Мониторинг и оценка

145. Държавите членки се насърчават да осъществят редица мерки за прилагането на настоящите насоки. Те следва да осигурят широкото им разпространение сред органите, отговорни или свързани по друг начин със защитата на правата на децата. Възможна мярка в това отношение би било разпространението на насоките в техните версии, подходящи за деца.

146. Държавите членки следва също така да създадат условия за преразглеждане на националното законодателство, вътрешните политики и практиките по изпълнението на настоящите насоки, и да осигурят периодичен преглед на работните методи в тази област. Освен това, те се призовават да предвидят конкретни мерки за спазване на буквата и духа на тези насоки.

147. В това отношение, поддържането или създаването на рамка, включително на един или повече независими механизми (като например омбудсман или омбудсман по въпросите на децата), е от първостепенно значение за насърчаването и упражняването на мониторинг върху изпълнението на настоящите насоки.

148. Накрая, видно е, че на организациите на гражданското общество, институциите и органите, които насърчават и защитават правата на детето, следва да се осигури активна роля в процеса на мониторинг.

Sales agents for publications of the Council of Europe

Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

BOSNIA AND HERZEGOVINA/ BOSNIE-HERZÉGOVINE

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000, SARAJEVO
Tel.: +387 33 640 818
Fax: +387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
1-5369 Canotek Road
CA-OTTAWA, Ontario K1J 9J3
Tel.: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000, SPLIT
Tel.: +385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: +385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskaflet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: gad@gad.dk
http://www.gad.dk

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4424
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

FRANCE

La Documentation française
(diffusion/distribution France entière)
124, rue Henri Barbusse
FR-93308 AUBERVILLIERS CEDEX
Tél.: +33 (0)1 40 15 70 00
Fax: +33 (0)1 40 15 68 00
E-mail: commande@ladocumentationfrancaise.fr
http://www.ladocumentationfrancaise.fr

Librairie Kléber
1 rue des Francs Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
http://www.librairie-kleber.com

GERMANY/ALLEMAGNE

AUSTRIA/AUTRICHE
UNO Verlag GmbH
August-Bebel-Allee 6
DE-53175 BONN
Tel.: +49 (0)228 94 90 20
Fax: +49 (0)228 94 90 222
E-mail: bestellung@uno-verlag.de
http://www.uno-verlag.de

GREECE/GRÈCE

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINA
Tel.: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
http://www.kauffmann.gr

HUNGARY/HONGRIE

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
http://www.euroinfo.hu

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
http://www.licosa.com

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGAL

Livraria Portugal
(Dias & Andrade, Lda.)
Rua do Carmo, 70
PT-1200-094 LISBOA
Tel.: +351 21 347 42 82 / 85
Fax: +351 21 347 02 64
E-mail: info@livrariaportugal.pt
http://www.livrariaportugal.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul.
RU-101000 MOSCOW
Tel.: +7 495 739 0971
Fax: +7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SPAIN/ESPAGNE

Díaz de Santos Barcelona
C/ Balmes, 417-419
ES-08022 BARCELONA
Tel.: +34 93 212 86 47
Fax: +34 93 211 49 91
E-mail: david@diazdesantos.es
http://www.diazdesantos.es

Díaz de Santos Madrid
C/Albasanz, 2
ES-28037 MADRID
Tel.: +34 91 743 48 90
Fax: +34 91 743 40 23
E-mail: jpinilla@diazdesantos.es
http://www.diazdesantos.es

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16 chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tsoshop.co.uk

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel.: +1 914 271 5194
Fax: +1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpublishing.com

Council of Europe Publishing/Editions du Conseil de l'Europe
FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>

Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето, и обяснителният меморандум към тях, са приети от Съвета на Европа през 2010 г. Въз основа на съществуващите международни и европейски стандарти, по-специално Конвенцията на ООН за правата на детето и Европейската конвенция за правата на човека, насоките имат за цел да гарантират ефективния достъп на децата и подобаващото отношение към тях в сферата на правораздаването. Те са приложими за всички обстоятелства, при които децата, поради каквато и да е причина и в каквото и да е качество, могат да влязат в контакт със системата на наказателното, гражданското или административното правосъдие. Те припомнят и насърчават принципите на висшия интерес на детето, грижата и зачитането, участието, равното третиране и върховенството на закона. Насоките засягат въпроси като правото на информация, на представителство и на участие, защитата на неприкосновеността на личния живот, безопасността, мултидисциплинарния подход и обучението, гаранциите във всички етапи на производството и лишаването от свобода.

47-те държави — членки на Съвета на Европа се насърчават да приспособят своите правни системи към специфичните нужди на децата, като намалят разминаването между универсално признатите принципи и действителността. За тази цел обяснителният меморандум представя примери на добри практики и предлага решения за преодоляване и запълване на празнините в правните и практическите аспекти на правосъдието за деца.

Настоящите насоки са неразделна част от Стратегията на Съвета на Европа за правата на децата и неговата програма „Да изградим Европа за и със децата“. Планирани са серия от мерки за насърчаване, сътрудничество и мониторинг в държавите членки с оглед гарантиране на ефективното изпълнение на насоките в интерес на всички деца.

Съветът на Европа има 47 държави членки и практически обхваща целия европейски континент. Организацията се стреми да разработи общи демократични и правни принципи, основаващи се на Европейската конвенция за правата на човека и други основни текстове, засягащи закрилата на личността. От самото си основаване през 1949 г., непосредствено след Втората световна война, Съветът на Европа винаги е символ на помирението.



Publications Office

Publishing
Editions



ISBN 978-92-79-27688-0



doi:10.2838/96770
DS-31-I2-365-BG-N

ISBN 978-92-871-7575-5



€15/US\$30